

III.

A MAGYAR PÁRT A FÜGGETLENSÉG ÚTJÁN

1928—1933.

A Magyar Párt Románia második parlamenti pártja lesz.

Nagy várakozással tekintett az ország 1928 őszén Maniu Gyula miniszterelnökké történt kinevezése elé, akit a régenstanács a hosszú időre letűnt liberálisok helyébe hívott kormányra. A magyarországi nemzetiségi harcokban megedződött erdélyi nemzeti párt, az ókirályságbeli 1907. évi parasztlázadás tradícióit őrző parasztpárttal egyesülve került uralomra s a többség demokráciát és közéleti tisztességet, a kisebbségek pedig a gyulafehérvári határozat végrehajtását várták az új kormánytól. Egyik legelső intézkedése Maniúéknak tényleg a háború óta fennálló cenzura és ostromállapot megszüntetése volt s az ország népe szinte korlátozás nélkül járulhatott december 12. és 15. napjain a szavazóurnák elé.

A Magyar Párt most *első ízben indult egyedül* a parlamenti választáson. Ez az elhatározás a Bethlen György politikai gondolkozását jellemzi, aki ettől kezdve tíz éven át következetesen kitartott a választásokon az önálló lista mellett és távoltartotta ezáltal a magyarságot a román pártok egymás elleni harcától. Kolozsvári programbeszédében rámutatott azokra a támadásokra, amelyek a magyarságot és a kormányt 1926-ban a választási kartel miatt érték. Hivatkozott arra, hogy az 1927. évi kisebbségi blokk sem volt fenntartható, mivel a németek Brandsch Rudolf közvetítésével a nemzeti parasztpárttal kötöttek választási egyezményt. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a romániai németek nem csak Erdélyben és a Bánságban, de az Ókirályságban, Besszarábiában és Bukovinában szétszórtan

élnek s a választási rendszer mellett erős szövetségesre volt szükségük, hogy képviselőkhöz jussanak. Politikájukat elsősorban földrajzi helyzetük határozta meg s ennélfogva minden kormánnyal választási paktumot kötöttek egészen a bécsi döntésig. Végül reményt nyújtott a magyar lista sikerére a kormányelnök is, aki kijelentette, hogy a választások szabadok lesznek, ő maga pedig természetesen találja, hogy a magyarok a Magyar Pártra szavaznak. Maniu azt ígérte, hogy kisebbségi programját, bárhogya is viselkedjenek a kisebbségek a választásokon, végre fogja hajtani.

A választás előtt a Magyar Néppárt vezetősége nyilatkozatot tett közzé, melyben közölte, hogy visszalép a választásoktól a Magyar Párt javára. A Néppárt több mint egy éves újjászületése óta nem tudott népszerűsége szert tenni s egyetlen látható munkája az a pályázat volt, amit egy kisebbségi törvény tervezetére kiírt. Dr. Tornyai Gyula díjnyertes törvénytervezete nyomtatásban is megjelent. A javaslat a párisi kisebbségi egyezmény szellemében abból indul ki, hogy Románia nemzetiségi állam s a kisebbségeknek közjogi autonómiát ad külön főtanáccsal és végrehajtó bizottsággal. A kisebbségi nemzetegység kataszterébe mindazok feliratkozhatnak, akik magukat az illető kisebbség tagjának vallják s a kisebbségi autonómia vezetősége tagjaira adót róhat ki. A hetven szakaszos javaslat ezután az egyes kisebbségi jogokat tárgyalta. A Néppárt egyes vezetői egyébként sok átkot szórtak a Magyar Pártra és annak vezetősége helyett új népkisebbségi szerv megalkotását sürgették, melyben a magyarság társadalmi osztályai arányosan lennének képviselve.

A Néppártnak nevezett csoport azonban nem tartotta meg a választás előtt kiadott nyilatkozatát s ennek ellenére elnöke, Kecskeméthy István szenátori jelöltséget vállalt a nemzeti parasztpárt listáján Udvarhely megyében, Deutsek Géza főtitkár pedig kijelentette, hogy támogatja a „helyi paktumokat”, vagyis Réti Imre renegát katolikus lelkész képviselői jelöltségét Udvarhely megyében. A rendkívül tevékeny Réti ettől kezdve állandó csatlósá lett a nemzeti parasztpártnak a legmagyarabb székely megyében és szükség esetén lojalitási nyilatkozatokat szállított a kormánynak. Kós Károly, akit a Néppárt alelnöki székében mindig a legnemesebb szándék vezetett, látva,

hogy egyesek jelöltséget vállaltak a Magyar Párt ellen, bejelentette kilépését a Néppártból.

A választások eredménye a legvérmesebb reményeket is felülmúlta és valóságos népszámlálása volt a magyarságnak. A képviselőválasztáson *172.699 szavazatot adtak le a Magyar Párt szorzójeles listájára*, vagyis tízezerrel többet, mint az azelőtti évben a magyar-német kisebbségi blokkra együttvéve. *Tizenhat magyar képviselő és hat szenátor jutott be a parlamentbe.* A régiiek közül képviselői mandátumot szerzett Bethlen György, id. Barabás Béla, Jósika János, Laár Ferenc, Szentkereszty Béla, Parecz Béla, Paál Árpád, László Dezső és Willer József. Újak: Biharban Hegedüs Nándor zsidó származású közíró, aki Willer mellett legjobb debatterünk volt, Brassóban Szabó Béni szücsmester, aki mint a magyar kisiparosság követe sokáig egyetlen kisiparos képviselője volt a román demokrácia parlamentjének, Háromszéken dr. Jakobffy Elemér a Párt alelnöke és nemzetközi kongresszusokon állandó képviselője, Kisküküllőben ifj. Barabás Béla dicsőszentmártoni ügyvéd, Kolozsváron Vásárhelyi János tagozati elnök, református püspökhelyettes, Maros-Tordában dr. György József esküt nem tett törvényszéki bíró, aki azóta maga művelte kis földjét Iklandon, Udvarhely megyében dr. Abrudbányai Ede ügyvéd, aki jogi és gazdasági kérdésekben volt szakember.

A szenátusban Gyárfás Elemér, Sándor József, Sebesi János és Balogh Arthur mellett ott találjuk dr. Pál Gábort Csíkszeredáról, aki a csoport belső munkájában, emlékiratok, javaslatok készítésében végzett nagy munkát és dr. Fábrián László baróti ügyvédet, Háromszék kiküldöttjét.

A Magyar Párt az országban leadott szavazatoknak majdnem nyolcvan százalékát elnyerő nemzeti parasztpárt mögött és a csúfos vereséget szenvedett liberálisok előtt *a román parlament második legnagyobb partja lett.*

Demokrácia és kisebbségvédelem.

Maniu kormányzásának első évében bizonyos enyhülés mutatkozott a kisebbségekkel szembeni bánásmód tekintetében, ami a közszabadságok fokozottabb érvényesülésével magyarázható. A nemzetiségek elleni izgatás helyét az

osztályellenes izgatás foglalta el s a többségi sajtó éle nem annyira a magyarság, mint annak „feudális vezetői” ellen irányult, akik nem tudtak beleilleszkedni a román demokrácia rendszerébe. A többségi sajtó kihasználta a magyarság ellen, hogy a Magyar Párt vezetői között a születési arisztokrácia számarányánál nagyobb mértékben volt képviselve. Az erdélyi románok mindig bizalmatlanok voltak a magyar történelmi osztály tagjai iránt, akikben a román parasztság „multbeli elnyomóit” látták.

Az erdélyi arisztokrácia túlsúlyának okai a magyarság társadalmi összetételében rejlenek.

A hatalomváltozás után a magyar középosztály, az állami tisztviselők és a szellemi vezetőréteg nagy része az anyaországba vándorolt, de itt maradt az arisztokrácia, akit a földbirtoka Erdélyhez kötött. A birtokok nagy részét kisajátították s a földnélküli Jánosok a magyar gazdasági életben helyezkedtek el és bevonultak a magyar közintézményekbe. Kisebbségi sorsban csak a magyar arisztokrácia egy része tudott megfelelő anyagi függetlenséget biztosítani ahhoz, hogy a gyakran ráfizetéssel járó politikai életben tevékeny részt vehessen. De *a közös elnyomás közelébb hozta egymáshoz a magyarság társadalmi osztályait*, akik között a háború előtt sem volt akkora különbség, mint Magyarországon, a román kormány pedig eltörölte a címeket s így a külső, formai megkülönböztetés is ember és ember között jórészt megszűnt. Bármennyire is tetszetős tétel volna, a magyarság társadalmi és politikai életében felmerülő ellentétek nem a társadalmi osztályok magatartására vezethetők vissza, hiszen gróftól éppen úgy találhatunk a baloldalon, mint a szélső jobbon, a reform-csoportban, mint később a Magyar Népközösségben.

Amíg a kisebbségi magyar társadalom osztályai szinte egy síkra szorultak össze, addig a román társadalmi életben éppen az ellenkező folyamat ment végbe. Az Ókirályságban már a háború előtt ég és föld választotta el egymástól az európai szinten álló bojáról az állati sorban élő földművestől. Trianon után a csatolt tartományokban is a románok számára nyíló konjunktúra hamar elkülönítette egymástól a képviselőnek előlépett ügyvédet, vagy a zsidó vállalatok igazgatóságába pottyant tanárt falusi rokonaitól. A romániai demokrácia azt jelentette, hogy a

közéleti érvényesüléshez nem kellett bojárnak születni, *de feltétlenül románnak kellett születni* s a többségi polgárok számára korlátlan lehetőségek hazájában a demokrácia a társadalmi és vagyoni megoszláshoz vezetett. A román demokráciát Erdélyben az újjgazdag középosztály nemzeti önzése jellemezte s a nemzeti parasztpárt uralma alatt az a különös helyzet adódott, hogy a magyarság népi jogaiért a magyar grófnak, vagy bárónak kellett síkra szállani a nép felség kormányának tényezőivel szemben.

Bethlen György már a felirati vitánál bejelentette, hogy a Magyar Párt a választások eredményeképpen az egész romániai magyar nép képviselőjének tekinti magát s az új kormánytól és parlamenttől várja tíz éven át felfügglt sérelmeinek orvoslását. A következő évben a parlamenti csoport rendkívül tevékeny munkába kezdett és nem volt fontosabb törvényjavaslat, amihez a magyar képviselők hozzá ne szóltak volna, nem volt magyar sérelem, amiért ne interpelláltak volna. Az általános jellegű javaslatok közül az iparkamarai törvény, a stabilizáció, a munkaszerződésekről szóló, a csendőrségi és bányatörvényhez, az érettségi, mezőgazdasági szakoktatási, közigazgatási és adótörvényhez szóltak hozzá törvényhozóink, ezzel is elhárítva azt a vádat, hogy a magyarság képviselői kizárólag sérelmi politikát folytatnak és nem hajlandók bekapcsolódni a törvényalkotás menetébe. De előtérben természetesen mindig a magyarság szempontjai maradtak s a vezető elv, helyrehozni mindazt, amit a román pártok az első évtized alatt elrontottak.

A magyarságra nézve első sérelmes javaslat a *bányatörvény* tervezete volt, mely az ásványvizeket is az ásványok közé sorolta és nacionalizálásukat kimondta. Ez pedig azt jelentette, hogy ötven év múlva a székelyeket megfosztják egyik megélhetési forrásuktól, az ország legjobb ásványvizeitől. Ezt a székely létkérdést a csíki magánjavak kisajátítási ügyével együtt László Dezső tette szóvá a képviselőházban, sajnos eredménytelenül. Amikor a kamarában Abrudbányai Ede nyíltan feltárta a magyarság iskolaügyi panaszait, Costachescu közoktatásügyi miniszter csodálkozásának adott kifejezést az éles hang miatt és arra kérte a kisebbségi képviselőket, várjanak a következő iskolaévig, amikor a kormánynak módjában lesz sérelmeiket orvosolni.

A *konkordátum ratifikálásának* szomorú aktusához két magyar katolikus törvényhozó szolt hozzá. Gyárfás Elemér a szenátus 1929. május 23-i ülésén tartott másfélórás beszédében arra a következtetésre jutott, hogy „a jelenlegi konkordátum nem jelent reánk nézve semmi reális előnyt, ellenben minden ok és cél nélkül óriási áldozatokra és fájdalmas megalázkodásokra kényszerít s ezért ezt nem fogadjuk el”. Jósika János rámutatott a konkordátum folytán a magyar katolikusokat ért sérelmekre. A konkordátum megszünteti a Szent László által alapított 800 éves váradi püspökséget, alárendeli a Szent István által alapított 900 éves erdélyi és csanádi, 800.000 hívőt számláló püspökséget az újan létesített és csekély létszámú bukaresti érsekségnek s csak a bukaresti érseknek biztosít helyet a szenátusban. Közös vagyonkezelést létesít a görög-katolikusokkal, elszakítja a magyaroktól a katolikus örömenyeket és a magyar szerzetes iskolákba kizárólag a román tanyelvét vezeti be. Mivel a román kormány a magyar katolikusok kárára egyezett ki a Szentszékkal, a javaslatot ő sem fogadta el.

A *közigazgatási törvény* javaslatánál súlyos elvi elmentések merültek fel a kormány és a Magyar Párt között. Románia majdnem minden kormánya azzal kezdte működését, hogy a közigazgatást átszervezte. Az 1925. évi központosító törvény, a liberális párt műve, nem felelt meg a nemzeti parasztpárt regionalizmusának s ezért új törvényt készítettek, a közigazgatási decentralizáció elveinek megfelelően. A kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozóan a törvényjavaslat úgy intézkedett, hogy a legfelsőbb közigazgatási tanács esetről esetre fogja megállapítani, hogy hol és milyen mértékben használható a kisebbségi nyelv a közigazgatásban. Erre azonban sohasem került sor. A Magyar Párt már a kormány előzetes javaslatára megtette 15 pontban észrevételeit, majd, mikor ezek tekintetbe vétele nélkül nyújtották be a végleges javaslatot a Házba, a közigazgatási bizottságban a magyar képviselők mindent elkövettek, hogy módosító indítványukat keresztülvigyék. Amikor ez nem sikerült, a Ház plénuma előtt Bethlen György nyilatkozatot olvasott fel, hangoztatva, hogy a javaslat megfelel a gyulafehérvári határozatról, mely azt ígérte, hogy „minden nép a saját kebeléből való fiaival intézi oktatási, közigazgatási és bíraskodási ügyeit”.

A javaslatban nemcsak a Gyulafehérváron megígért nemzeti önkormányzatról nincs szó, hanem a polgárok anyanyelvének a közigazgatásban való használati joga sincs biztosítva. Éppen ezért a pártelnök kijelenti, hogy a javaslat további vitájában a magyar törvényhozók nem vesznek részt. Maniu válaszában leszögezte, hogy a gyulafehérvári nemzetgyűlés nem állapított meg autonómiát a kisebbségek részére, a nyelvhasználati kérdést pedig külön kisebbségi törvény fogja szabályozni. A miniszterelnök a Magyar Párt vezetőit azzal vádolta meg, hogy mindenképpen ellenzékiessé akarnak és nem képviselik a magyar nép igazi érzéseit. A közigazgatási törvényt meghozták, *a kisebbségi törvény azonban sohasem készült el*, bár Pop Ghița alminisztert a kormány a javaslat előkészítése végett külföldi tanulmányútra küldte. Pop Ghița a kisebbségi törvény helyett később olyan irányban tevékenykedett, hogy Szatmár megyében a sváb eredetű magyarok visszanevetését elősegítette s így éket próbált verni a magyar és német kisebbségi blokk együttműködése közé.

Nem nagy vigasztalás volt ilyen lényegbevágó törvénnyel szemben, hogy sikerült leszállíttatni a kisebbségi színházak jegyadóját 26%-ról a román színházak által fizetett 13%-ra, ami szegényteljes kultúrjobbágyságnak veteti véget.

Lényegesebb eredmény volt, hogy a kisebbségi törvényhozók állandó sürgetésére a kormány elhatározta, hogy rendezni fogja azoknak a magyar közalkalmazottaknak a helyzetét, akiket annak idején azért bocsátottak el állásukból, mert nem akarták letenni a hűségesküt a román államnak a trianoni szerződés megkötése előtt. Boila Romulus kolozsvári egyetemi tanár, Maniu unokaöccse készítette el a javaslatot, amit a parlament elfogadott és a régenstanács 1929. augusztus 20-án léptetett életbe. A törvény kimondotta, hogy az *esküt nem tett köztisztviselők* megkaphatják a szolgálatuk elhagyásakor érvényes törvények szerint nekik járó nyugdíjat, amennyiben nem optáltak idegen állampolgárságért, elnyerték a román állampolgárságot, az országban laknak és záros határidőn belül leteszik a hűségesküt. E törvény s későbbi módosításai alapján sok magyar köztisztviselő kapta meg nyugdíját, egyes kategóriák helyzete azonban a bécsi döntésig függőben maradt. Így kevés kivételtől eltekintve nem kaptak

nyugdíjat a volt magyar csendőrök, mivel a csendőr a román törvények szerint a hadügyminisztérium alá tartozik s Románia nem akart nyugdíjat adni olyan katonának, akik ellene harcoltak. Tizenegy évig labdázott az általános és vasúti nyugdíjpénztár az alacsonyabb fokozatú magyar vasutasokkal (váltókezelő, pályafelügyelő stb.) nem tudván eldönteni, hogy melyik illetékes nyugdíjuk folyósítására. Nem arányosították az osztrák-magyar hadseregben szolgált tisztek nyugdíját a román hadsereg tiszti nyugdíjaival sem.

Boilát és a kormányt ellenzéki oldalról sokat támadták a törvény miatt azért, hogy nemzeti ajándékot adott a román államot megtagadó magyaroknak s ebben a kérdésben a Magyar Párt nem védhette meg nyíltan Boilát, mivel ezzel csak ártott volna az ügynek. Boila Romulust későbbi politikai ellenfelei vagyonevizíós eljárás alá vonták és a Skoda szállításokkal kapcsolatos visszaélésekből kifolyólag, bár nem jogerősen, a bíróság egy évi börtönrre ítélte.

Tíz év óta a magyar felekezeti iskolák csak egy ízben, 1921-ben kaptak három és félmillió lej államsegélyt. A második Averescu kormány által előirányzott államsegélyt a liberálisok sohasem utalták ki. Most az állami költségvetésbe, bár nem a rendes kiadások közé, huszonötmillió lej kisebbségi iskolai államsegélyt vettek fel, amiből 10,500.000 lej jutott a magyar felekezeteknek, de ez inkább csak jelképes államsegély volt, mert a szükségleteket nem közelítette meg. Egy tanerőre nem egészen 6000 lej (200 pengő) jutott évente, mint legmagasabb államsegély, noha 1913-ban ennek körülbelül négyszeresét is megadták egyes román tanerőknek, a szászok pedig több iskolai államsegélyt kaptak egy év alatt, mint a magyarok az utolsó tíz évben együttvéve.

A közigazgatási „önkormányzat”.

A nemzeti parasztpárt egyik programpontja a helyi önkormányzat visszaállítása volt. Amikor a hatalmat átvették, a liberális községi és megyei tanácsokat feloszlatták és helyükbe bizalmi embereikből időközi (interimar) bizottságot neveztek ki. Ezek tartották kezükben a helyi közigazgatást a Maniu kormány uralmának legnagyobb

része alatt, bár 1930. február és márciusában megtörténtek a közigazgatási választások. A február 5-i megyei tanács-választásokon a Magyar Párt Udvarhely, Háromszék, Kolozs és Fogaras megyében önálló listával indult, Erdély és a Bánság többi 20 megyéjében a magyarság a nemzeti parasztpárttal kötött választási egységet. A négy előbbi megye közül Udvarhelyen 30-ból 24, Háromszéken mind a harminc, Kolozs megyében 36-ból 10 helyet biztosított magának a Magyar Párt, Fogaras megyében az önálló magyar lista nem érte el a szavazatok 20%-át, ami a megyei tanácsban való képviselőhez szükséges. Az egyezményes listák alapján Csík megyében 30-ból 25, Biharban 42-ből 14, Maros-Tordában, Szatmárban és Szolnok-Dobokában 36-ból 12, Szilágyban 36-ból 11 helyet nyert a megyei tanácsokban a magyarság, de a többi megyében, bár kevesebb tanácsossal, szintén képviselőhez jutott. Az egész megszállt területen a 768 tanácsosi helyből 195-öt, vagyis az összes helyek 25.4%-át nyerték el a Magyar Párt jelöltjei. A számarányból is látszik, hogy ott, ahol önálló listával indult a magyarság, erős kormány-nyomás volt tapasztalható. A választott tagok mellett a megyei tanács jogszerinti tagja lett, bár csak tanácskozási joggal, a megye területén a legnagyobb hívőszámmal rendelkező kisebbségi egyháznak legmagasabb rangú képviselője is.

A községi választások február 11. és március 14-e között zajlottak le. A megszállt terület 4.210 falusi községének választási eredményeit összefoglalóan nem hozták nyilvánosságra. A városokon az Országos Magyar Párt *szabad kezet adott tagozatainak*, hogy önállóan, a többi kisebbségekkel együtt, vagy más politikai pártokkal kötött választási megegyezés alapján vegyék fel a választási küzdelmet. Egyedül a liberális és kommunista párttal való megegyezés lehetőségét zárta ki. Kartel esetére azt is hangsúlyozta a pártvezetőség, hogy a jelöléseknél a magyarság lélekszámarányának kell alapul szolgálnia s az arányszám megállapítása alkalmából a jogszerinti tagok száma is figyelembe veendő, mivel a törvény sokkal több román, mint kisebbségi tanácsosnak biztosít jogszerinti helyet. A pártközpont utasításaitól csak szórványosan tértek el. Így Marosvásárhelyen dr. Bernády György Magyar Polgári Demokrata Blokkot alapított s a hivatalos egyezményes listával szemben 7 magyar tanácsost hozott be, akik

nem tartoztak a Magyar Párt kötelékébe; kisebb kilengés fordult elő még Balázsfalván és Szamosújváron. Az önálló lista Aradon 32-ből 14 helyet, Székelyudvarhelyen 18-ból 12, Sepsiszentgyörgyön és Nagykárolyban 18-ból 10-et, Csíkszeredán és Vajdahunyadon 16-ból 10, illetve 4 helyet hozott a Magyar Pártnak. De képviselőhez jutott a Magyar Párt Déván, Máramarosszigeten és Szászvároson, ahol kisebbségi blokkot szervezett, valamint a többi városokban, ahol a kormányt támogatta; az ellenzéki pártokkal való szövetkezése pedig Resicabányán eredményes, Orsován eredménytelen volt. A terrortól nem mentes választáson a megszállott terület 49 városában 1010 helyből a Magyar Párt 291-et, vagyis a helyek 28.8%-át nyerte el, ami távolról sem felelt meg a városlakó magyarság arányszámának.

A magyar közigazgatás tehát alkotmányos keretek közé kezdett terelődni, a magyar tanácsosok megjelentek a megyei és községi tanácsokban, a nyelvhasználat kérdését azonban nem szabályozta semmiféle törvényes intézkedés. Ennélfogva mindenütt más gyakorlat alakult ki s amíg Aradon a városi tanácsban szabad volt magyarul beszélni, Kolozsváron a városi tanácsban technikai obstrukciót rendezett a liberalo-averescanus blokk, ha valaki más, mint román nyelven mert megszólalni.

Mint derült égből a villámcsapás hatott *Dobrescu kolozsvári tartományi igazgató 5037/1930. április 7. számú leirata* a prefektusoknak, mely szerint a megyei és községi tanácsok és bizottságokban „semmiféle indokolás mellett sem engedhető meg, hogy más, mint az állam hivatalos nyelvén nyilatkozatok hangozzanak el, a bizottsági tagok felvilágosításokat kérjenek vagy adjanak, vagy az ülésekről jegyzőkönyvet vegyenek fel”. Ellenkező esetben a tanácsstagok más nyelven tett nyilatkozatai meg nem történnének tekintendők és nem foglalhatók jegyzőkönyvbe. Dobrescunak a rendelet kiadásakor már vaj volt a fején, csiki erdőpanamája miatt elbocsátás előtt állott s mint utána és előtte sok hasonló helyzetbe került román politikus tette, népszerűsége és becsülete visszanyerését úgy gondolta legjobban elérhetőnek, ha rúg egyet a kisebbségeken. A rendelet a Magyar Párt tanácsosainak elevenjébe vágott, mivel akkor a tanácsokban még nem volt képviselve az az új nemzedék, mely a román nyelvet az iskola-

padokban tökéletesen elsajátította. Dobrescu később úgy magyarázta a rendeletet, hogy ő törvényes rendelkezés híján csak egy tényt állapított meg. Amikor pedig a Magyar Párt képviselői a miniszterelnökhöz fordultak, Maniu hivatalosan kérdést intézett Dobrescuhoz, aki most azt válaszolta, hogy ilyen rendeletet nem adott ki, Willer József e tárgyban bejegyzett interpellációja pedig válaszolatlanul maradt. Pár nap múlva Vaida belügyminiszter kijelentette a Brassói Lapok munkatársának, hogy a Dobrescu-féle rendelet nagyon jó és bármelyik percben ő is aláírná.

A közigazgatási önkormányzat korántsem működött úgy, amint az a magát demokratikusnak nevező kormányzattól elvárható lett volna. Hegedüs Nándor június 24-én az időközi bizottságok hatáskörét bővítő javaslat ellen szólalt fel, mivel az a javaslat „elkobozza a törvényhatóságok és községek önkormányzatát. És ha egy évvel a közigazgatási törvény jogerőre való emelése után a községi és megyei tanácsok még máig sem alakultak meg, ez azt jelenti, hogy *a közigazgatási törvény megbukott és csődöt mondott*”. Háromszéken, ahol a választáson az összes helyre magyar jelölt jutott és Sepsiszentgyörgyön, ahol 18-ból 10 magyar tanácsost választottak, még mindig kizárólag román tagokból álló időközi bizottság működött, Udvarhelyen a Magyar Párt megválasztottai helyett „kormánypárti” magyarokat nevezett ki a belügyminiszter a tanácsba. Ezek a bizottságok pedig nem feelve a község és megye törzsökös lakóinak, a közvagyonnal felelőtlen gazdálkodásba kezdtek.

November 28-án Gyárfás Elemér a válaszfelirati vitában, amikor már a kormány is belátta és programjába vette a közigazgatás újabb reformját, rámutatott azokra a súlyos visszaélésekre, amiket az időközi bizottságok még mindig elkövetnek. A nyelvhasználati kérdésnél felhozta a kolozsvári közigazgatási bíróság október 27-i ítéletét, melyben kimondották, hogy magyar nyelvű beadványokat nem fogadhat el többé a város s így hatályon kívül helyezte az erdélyi kormányzótanács által életben tartott magyar nemzetiségi törvény, az 1868: XLIV. törvénycikk intézkedéseit.

II. Károly király trónralépése.

Amíg a parlamentben és a vármegyékben a helyi önkormányzatról és a nyelvhasználatról folyt a vita, lassan Romániára is ránehezedett a nyugatról jövő gazdasági válság és derékban törte ketté a háború után nagy lendületet vett fiatal és gazdag ország közgazdasági életét. A válság hullámai a magyarság intézményeit és egyéneit fokozottan sújtották. Az anyagilag sokkal rosszabb helyzetben levő magyarság takarékosági tőkéjét elvitték a bankbukások, a vállalati leépítések munkanélkülivé tették a tisztviselői és munkás osztály egy részét, a gabonaárak zuhanása és az ipari termékek magas ára megbénította a falusi nép vásárlóképeségét és válságba sodorta a népen nyugvó egész gazdasági felépítményt.

A gazdasági válság a politikára is súlyosan kihatott. A magyar közalkalmazottak legnagyobb részét elbocsátották. A gazdasági válság most leépítésre kényszerítette az állami üzemeket, amelyeknek vezetői természetesen a megmaradt kisebbségi közalkalmazottak elbocsátására kerestek ürügyet. Ezt meg is találták a nyelvvizsgákban s így elsősorban a vasútnál Stan Vidrighin vezérigazgató a román nyelv hiányos ismerete miatt tömegesen bocsátotta el azokat a magyar munkásokat, akik tíz éven keresztül kitűnően beváltak. Az elbocsátottak sem fizetést, sem végkielégítést nem kaptak, hanem a nyugdíjtörvény értelmében csak ha elérik az 57 éves korhatárt és a megfelelő szolgálati idejük is megvan, akkor folyamodhatnak majd nyugdíj után. Hegedüs Nándor a képviselőházban rámutatott arra, hogy az ilyen alaptalan elbocsátások a magyarság egyik értékes rétegének bolsevizálásához vezetnek és a nyugdíjtörvény módosítására tett javaslatot, — teljesen eredménytelenül. A magyar vasutasok, postások, közigazgatási, bírósági és pénzügyi tisztviselők elbocsátása a bécsi döntésig szakadatlanul folyt.

A gazdasági válságról a figyelmet rövid időre csak a júniusban kitört politikai válság tudta elterelni. 1930. június 7-én váratlanul megérkezett az országba Károly extrónörökös, akit többszörös lemondása után a liberális többségű nemzetgyűlés 1926. január 4-én megfosztott trónöröklési jogától s aki azóta külföldön élt. A váratlan esemény belpolitikai válságot robbantott ki. A régenstanács-

ban akkor Miklós királyi herceg és Miron Cristea pátriárka mellett az 1929. október 9-én elhunyt Buzdugan régens helyén Sărățeanu semmitőszéki bíró ült, aki a nemzeti parasztpárt vezetőivel való rokonsága révén került ilyen magas állásba. A váratlan hazatérés áthúzta Maniu számításait, aki a régenstanáccsal jól ki tudott jönni. Még kínosabb helyzetbe kerültek a liberálisok, akik annakidején Károly trónörököszt számúzték és még apja halálos ágyához sem engedték vissza. Brătianu Vintila most is kitartott a trónfosztás mellett, mert tudta, hogyha Károlyt ismét királlyá kiáltják ki, a liberálisok többé nem kerülhetnek kormányra. Az ország népe a nehéz gazdasági helyzetben Messiást várt, a katonaság Károly mellé állott s így nem lehetett kitérni az elől, hogy a nemzetgyűlés Károlyt jogaiba visszahelyezze. Maniu lemondott a miniszterelnökségről, mivel nem akarta megszegni Mihály királynak tett esküjét és az eskütétel idejére Mironescu egyetemi tanár és petróleum-mágnás alakított kormányt. A június 8-ra összehívott nemzetgyűlés a liberálisok távollétében 485 szavazattal 1 ellenében megsemmisítette a január 4-i trónfosztási aktust. A régenstanács egy langymeleg nyilatkozattal lemondott, de nem tudták, hogy mit csináljanak Mihály királlyal, aki most ismét trónörökös lett. A nemzetgyűlés a tízéves Mihálynak a „Gyulafehérvár nagyvadjája” címet adományozta, amire Iorga azt mondta, hogy operettbe illik. II. Károly Pop Cicio István házelnök kezébe tette le az esküt: „Esküszöm az élő Istenre, hogy uralkodásom alatt minden ténykedéssel *betartom az alkotmányt, a román törvényeket és megőrzöm az ország területi épségét*”. A Magyar Párt részéről Bethlen György szólalt fel a nemzetgyűlésen, kijelentve, hogy pártja nem működött közre a trónfosztó határozat meghozatalánál s így a II. Károly trónralépéséről szóló javaslatot megszavazza: *Éljen a király!*

Az egynapos Mironescu kormány lemondása után a király arra törekedett, hogy a válság leküzdésére koncentrációs kormányt hozzon létre. A liberális pártra nem lehetett számítani, különben is a pártot a király-krízis kettészakította s míg az öreg liberálisok Brătianu Vintilával az élen, nem békültek ki az uralkodóval, a fiatal liberálisok vezére, Brătianu Ionel fia, Brătianu György egyetemi tanár kihallgatáson jelent meg II. Károlynál.

A kormányalakítási megbízást egymásután adta vissza Maniu és Presan marsall, míg végül mégis csak Maniu alakított kormányt, a parlamenti többségből. A Maniu kormány azonban nem volt hosszúéletű. Manoilescunak, a király bizalmasának a kormányban való jelenléte kiélezte a belső ellentéteket s bár a valuta stabilizációját sikerült végrehajtania, a gazdasági helyzet katasztrófális maradt. Október 7-én a Maniu kormány lemondott és ismét Mironescu jött uralomra, kihagyva a kormányból Maniut és Vaidát.

Ugyancsak október hónapban, 26-án tartotta meg a Magyar Párt *ötödik országos nagygyűlését Szatmárnémetiben*. Soha egységesebben nem nyilatkozott meg a magyar nép a Magyar Párt mellett. A reformcsoport vezetője kijelentette, hogy félre kell állaniok, mert nem tudtak eredményt elérni, a néppárti töredék megnyilatkozása pedig teljesen elmaradt, csak a sajtóból öltögették egyesek nyelvüket a magyarság parlamentjére. A szakosztályok közül különösen a gazdasági szakosztály ülései emelkedtek ki, ahol harminckét előadás és az azt követő vita során kimerítették a termelési, fogyasztási, hitel és erkölcsi válság minden lényeges kérdését. A vezetőség nagyjában ugyanaz maradt, csak a nagyváradi Túri Kálmánt választották meg alelnöknek. Ambrózy Andor a bánági tagozat elnöke és Balogh Arthur pedig elnöki tanácsstagok lettek. Bethlen György elnöki megnyitójában keserűen állapította meg, hogy a kormány csúfot üzött a gyulaféhevári határozatokból, Genfben pedig Páneurópáról szónokolnak, kisebbségi jogok nélkül. A határozati javaslatot Abrudbányai Ede országgyűlési képviselő terjesztette elő azzal, hogy az égbekiáltó panasz legyen. E szerint:

„Az Országos Magyar Párt szatmári nagygyűlése... ünnepélyesen tiltakozik Maniu Gyula, Mironescu és Titulescu uraknak a világ közvéleménye felé tett kijelentései ellen, mintha Románia kisebbségei boldog állapotban, a méltányosság és egyenlőség áldásai közepette élnének. Ellenkezőleg: a nagygyűlés kijelenti, hogy azt a tényleges és jogi egyenlőséget, amelyet a kisebbségi szerződés a közélet és magánélet minden terén Romániára is kötelezővé tett, nem csak megvalósítva nem látja, hanem ehelyett még a kormányok

gazdasági politikája is a kisebbségek nemzeti létének megdöntésére irányul”.

Népszámlálás és nyelvhasználat.

A Mironescu kormány kisebbségi politikája semmiben sem különbözött elődjétől.

1930. december 29-én tartották az első hivatalos népszámlálást, miután az 1920. évi népszámlálás adatai csak magánkiadásban jelentek meg, az 1927. évi népszámlálási kísérlet pedig kudarcba fulladt. Az 1930. évi népszámlálás községenkénti nemzetiségi adatait csak 1940-ben hozták nyilvánosságra. Az összeírást a nemzetiség (neam) és az anyanyelv ismérvei szerint végezték. E szerint az egész ország főbb nemzetiségeinek megoszlása a következő:

	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó
Nemzetiség szerint	18,057.028	12,981.324	1,425.507	745.421	728.115
	100.00	71.9	7.9	4.1	4.0
Anyanyelv szerint	18,057.028	13,180.936	1,554.525	760.687	518.754
	100.00	73.00	8.6	4.2	2.9

A magyarok tartományonként a következőképpen oszlanak meg:

			Körösvidék		
	Erdély	Bánság	Máramaros	Olténia	Havasalföld
Nemzetiség szerint	934.642	97.839	320.795	2.557	3.806
	29.0	10.4	23.1	0.2	0.8
Anyanyelv szerint	997.653	105.584	377.475	2.255	3.980
	31.0	11.2	27.1	0.1	0.8
	Dobrudzsa	Moldva		Besszarábia	Bukovina
Nemzetiség szerint	2.194	20.964		829	11.881
	0.3	0.9		—	1.4
Anyanyelv szerint	2.077	23.894		747	11.860
	0.3	1.0		—	1.4

Azt, hogy a népszámlálás miért talált csak ennyi magyart Romániában, megérthetjük Willer József 1931. február 6-i képviselőházi beszédéből, amelyben rámutatott a népszámlálással kapcsolatos visszaélésekre. Háromszéken a számlálóbiztos Szücs, Keresztes, Gyürki, Mátyás és Kádár nevű székelyeket Suciú, Cheresteşiu, Giurciu, Matei, Cadariu-nak és románoknak keresztelte el. De Szatmár és

Szilágy megyében követték el a legtöbb visszaélést a magyarok kárára. Magyar Bálint szaniszlói plébánost nem akarták magyarnak beírni, Szőke Mihály érmihályfalvi plébános ellen pedig lázítás címén eljárást indítottak, mivel azt mondta híveinek, hogy lelkiismeretük szerint bevallhatják a tiszta igazat, mert visszaélések ellen megvéd a kormány tekintélye. Kolozsváron különféle ürtügyekkel hívták fel a polgárokat a városházára és magánkihallgatáson igyekeztek őket bevallásuk megváltoztatására bírni.

A nyelvkérdés mindig gyenge pontja volt a nemzeti-parasztpártnak s még egy év sem telt el az emlékezetes Dobrescu rendelet óta, amikor Ionescu tábornok, a vasutak vezérigazgatója is illetékesnek érezte magát a nyelvhasználat szabályozására. Az új vezérigazgató az igazgatóság hozzájárulásával körrendeletet bocsátott ki, amelyben *megtiltotta a vasúti alkalmazottaknak, hogy bármiféle kérdésre, melyet kisebbségi nyelven intéznek hozzájuk, feleletet adjanak* akkor is, ha véletlenül ismerik az illető nyelvet. Február 16-án Kolozsvárt végzett szemléje alkalmával Ionescu elismerte az újságírók előtt a rendelet kiadását, de hozzátette, hogy ez nem vonatkozik a nyugati nyelvekre, hanem csak a kisebbségi és elsősorban a magyar nyelvre. Hogy ez gyakorlatilag mit jelent oly államban, amelynek majdnem egyharmada kisebbség s ahol a vasúti alkalmazottak jelentékeny része is kisebbségi polgár, azt felesleges bővebben magyarázni. Közben pedig az elbocsátásokkal párhuzamosan megkezdődött a magyar vasutasok áthelyezése az Ókirályságba azon a címen, hogy nem tudnak eléggé románul s hogy ne legyen alkalmuk a közönséggel magyarul beszélni. Alig tette ezt szóvá Gyárfás Elemér a szenátusban, Hegedüs Nándor egy másik nyelvhasználati sérelmet vitt a képviselőház elé, azt, hogy a rendőrhatóságok csak kétnyelvű plakátok kiragasztását engedélyezték, noha a választásokon a román pártok kizárólag magyar röpiratokkal és fálragaszokkal agitálhattak. Ezekből a kiragadott példából is látható, hogy a gyulafehérvári határozatokat megalkotó pártnak sem volt fogalma arról, hogyan kell soknyelvű országot igazgatni és az elvakult sovinizmus nem ismert sem célszerűségi, de még kevésbé humánus szempontokat.

A „szakértők” kormánya.

1931. április 4-én a Mironescu kormány benyújtotta lemondását s a történészek találják majd ki, hogy ebben a király körüli kamarillának, a párt belső egyenetlenségeinek, vagy a gazdasági válságnak volt-e nagyobb szerepe? Az uralkodó hazahívatta Titulescu londoni követet, aki „a király és a Népszövetség nevében”, mint megbízott miniszterelnök, koncentrációs kormányt próbált összehozni. II. Károly huszonnégyórás ultimátumot adott a pártvezéreknek a kormányba való belépésre, majd amikor már ez sem használt, egykori nevelőjét, Iorga Miklós egyetemi tanárt bízta meg azzal, hogy parlamenten kívüli kormányt alakítson. A sokoldalú történettudós maga mellé vette Románia két legjobb közgazdászát, az öreg és cinikus C. Argetoianut és a fiatal és tetterős M. Manoilescut. Ez utóbbi az előző kormányban is a király bizalmasa volt, mivel Károlybarát magatartása miatt börtönt is viselt, amíg az uralkodó emigrációban élt. Így alakult meg az úgynevezett „szakértők vagy személyiségek kormánya”, mely a parlament feloszlata után kiírta az országos választásokat.

Ilyen előzmények után határozta el a Magyar Párt intéző bizottsága, hogy ismét önállóan indul a választási küzdelemben, annál is inkább, mivel Manoilescu, amikor Temesváron megkérdezték, hogy a kormány milyen álláspontra helyezkedik a választásokon, kijelentette: őszinte, lojális, nyílt és becsületes ellenfelek leszünk! A politikai életben jártasok azonban tisztán látták, hogy a kormánynak, mely személyiségekből áll, akik mögött nincs tömeg, nagy terrort kell kifejtenie a szavazatok 40%-ának megszerzése érdekében, ami a parlamenti többséget biztosította. Így is történt.

Május 23-án Bethlen György Kolozsváron tartott programbeszédében részletes beszámolót adott a politikai helyzetről. A pártelnök rámutatott mindazokra a csalódásokra, amelyek a nemzeti parasztpárt két és fél éves kormányzása alatt érték. A sokat ígért kisebbségi törvény lekerült a napirendről, közigazgatási autonómia helyett a tartományi igazgatóságok korcs-szülöttje látott napvilágot, a nyelvhasználatot kihagyták a közigazgatási törvényből s helyette Ionescu-féle

rendeleteket adtak ki, a népszámlálásból kismiztek, a névelemzés, felesleges iskolák létesítése tovább folyt, a gazdasági helyzet katasztrófálissá vált, a takarékoskodást a kisebbségi iskoláknak és egyházaknak adott fillérek megvonásán kezdték, Erdély továbbra is gyarmati sorban maradt, — ezt hozta a demokrácia kormánya Romániában. A pártokból való kiábrándulás közepette megállapította, hogy „a mi pártunk az összes pártok között kiváltságos helyzetben van. A mi pártunk a parlamentben alkotni igazán nagyon keveset tudott, mondhatjuk: a nagyobb rosszat elhárította, hogy csak a kisebb rossz ért bennünket. Pozitív alkotásokat azonban nem tudott létrehozni és íme mégis *ennek a pártnak az erkölcsi alapja és ebből kifolyólag választóival való összekötése ma is érintetlenül fennáll.* Sőt még erősödött is”. A zsidó nemzeti párt megalakulásával kapcsolatban kijelentette, hogy a Magyar Párt tagja lehet az is, aki műveltségénél fogva magát magyarnak vallja s az ilyenek érdekeit a párt ezentúl is megvédi. A munkáskérdésre rátérve, rámutatott arra, hogy a szociáldemokrata párt eddig egyetlen magyar embert sem hozott be a parlamentbe, pedig a román szociáldemokraták Magyarországon mindig fenn tartották a nemzeti kapcsolataikat. Egyébként a Magyar Párt a kisegyzisztenciákat is pártolja.

Mint pozitív teendőt első ízben hangoztatta, hogy *Erdély sorsának irányítását az itt élő nemzeteknek egymással összefogva kell kezükbe venniök* s ennek első feltétele adva volna azáltal, ha a nemzeti parasztpárt visszatérne eredeti programjához. Ez a megoldás azt jelentené, hogy „Erdély újra megtalálná önmagát és végre talán az a sok energia, amely a kisebbségek lenyűgözésére fordítatik, az itt élő népek egyenlő boldogulását szolgálhatná”.

A június 1-i képviselőválasztás és a június 4-i szenátorválasztás a liberálisok hagyományos módszerei szerint folyt le. Iorga, akinek az azelőtti parlamentben Averescu-ékkal együtt csak 5 képviselője volt, most „megszerezte” magának az óliberális, német, ukrán és regáti zsidó párttal „Nemzeti Egység Pártja” címen szövetkezve, a parlamenti többséget. A magyar választók hősies magatartásának kö-

szönhető, hogy a Magyar Párt átmenthette legutóbbi parlamenti csoportjának alig több mint felét. Csík és Udvarhely megyében például, ahol a Magyar Párt 1928-ban tizenhatszáz, illetve tizenötezer szavazatot kapott, most csak kilencszáz, illetve négyezer szavazat esett a Magyar Párt jelöltjeire s mandátumhoz jutottak olyan román urak, akiket a jó székelyek életükben sohasem láttak, de még nevüket sem hallották. Udvarhely megyét katonaság szállotta meg a választások idejére. A választást vezető bíró, V. Pella, magával hozta egyetemi tanár fiát, a bírói vizsgáztató bizottság tagját s a szavazóközterek vezetőinek ókirályságbeli fiatal bírót hoztak, akiknek az ifjú Pella előtt kell majd vizsgát tenniük. Mondanunk sem kell, hogy a választási vizsgát itt tették le az országban a legjobb eredménnyel: csak a román választókat engedték szavazni s a székelyek még az urnák közelébe sem juthattak. A csíkmezei Ditróban a képviselőválasztáson alig néhány szavazat esett a Magyar Pártra, a szenátorválasztáson pedig, ahol nem volt visszaélés, a szavazatok 75%-át Gyárfás Elemér kapta. Három nap alatt így megváltozhatott a székelyek véleményei? Szatmáron a szatmármegye körzet választóit egy rendőrkomiszár a húsz kilométerre fekvő Nagyszokond községbe küldte szavazni, noha a szavazóközpont a városban volt s amikor azok onnan vonaton visszajöttek, a vonatot katonaság szállta meg és senki sem adhatta le szavazatát. Brassóban a kormánypárt magyar nyelvű plakátot nyomtatott azzal a céllal, hogy a Magyar Pártot kompromitálja. Ebben háromszor szerepelt az a kitétel, hogy „büdös oláh”.

Amikor Gyárfás Elemér a képviselőházban szóvátette az udvarhelymegyei választási visszaéléseket, azzal vágta vissza a többségi képviselők, hogy a székelyek elmagyarosodott románok.

Ilie Câmpianu: Kénytelen voltam félbeszakítani, hogy leszögezzem, hogy a lakosság többsége ott román eredetű s ezeket mi most vissza akarjuk vezetni a román édesanyához...

Gyárfás Elemér: Azt hiszik Önök, hogy csendőrszuronyokkal fogják ezeket a román édesanyához vissza vezetni?... Nem. Csak a kultúrával nyerhetik meg s nem a szuronyokkal s azokkal a választási eszközökkel, amelyeket ottan alkalmaznak.

Iorga: Lehetséges, hogy elloptak néhány szavazatot Udvarhelyen, de Önök ellopták századokon át ennek a népnek a lelkét! (Taps.) Ha a magyar parlamentben beszélt volna valaki így, az ablakon repült volna ki! (Tombolás a többség padjaiban.) Nem engedhetem meg, hogy Ön itt a román népet sértesse.

Gyárfás: ...Mindössze azt mondtam, hogy nem ez az alkalmas idő és hely annak mérlegelésére, hogy vajjon az elmagyarosodott románok vagy az elrománosodott magyarok száma volt-e nagyobb?

Iorga: Íme, megismétli! (Nagy taps a többség padjairól.)

Végeredményben a képviselőházba tíz magyar képviselő jutott be: Hegedüs Nándor, Szabó Béni, Pál Gábor, Szentkereszty Béla, Barabás Béla, Bethlen György, Willer József, Jakabffy Elemér, Jósika János és Laár Ferenc személyében, a szenátusba pedig csak Gyárfás Elemér és Sándor József. Állásánál fogva tagja maradt a szenátusnak Makkai Sándor református püspök.

A kisebbségi alminisztérius.

Iorgát rövid egyéves kormányzása alatt az a szándék vezette, hogy a kisebbségi kérdést valahogy dűlőre juttassa. A Sorbonne-on és külföldi kongresszusokon tartott előadásain állandóan hangsúlyozta, hogy ő a békés nacionalizmus híve s bár a románok római eredetéből ő csinált politikai elméletet s a székelyek román származását sohasem szünt meg hirdetni, szélsőséges temperamentuma máskor épen az ellenkező végletbe hajtotta és ilyenkor a kisebbségek védőjének igyekezett feltüntetni magát. Mivel miniszterelnökké történt kinevezését a román tömegek nagyon hűvösen fogadták, a kisebbségi kérdés levezetésével próbált a gazdasági bajoktól elkínzott országban nyugalmi helyzetet teremteni. Mindez csak kegyes óhaj volt, mert a tudós professor mellett ott állott Argetoianu, aki a hatalmat a király bizalma folytán kezében tartotta s miután Manoilcut sikerült félreállítania, teljhatalmú diktátor maradt Iorga mögött, aki a román sajtó megállapítása szerint a kormányban csak a spanyolfal szerepét töl-

tötte be. Argetoianu pedig a realitások embere volt és az ókiráltságbeli bojár cinikus egykedvűségével vezette az ország ügyeit.

A kisebbségi kérdés fontosságát azzal akarta hangsúlyozni Iorga, hogy a miniszterelnökség mellé kisebbségi *alminiszternek kinevezte Brandsch Rudolfot*, akinek a Német Pártban is voltak már súrlódásai s akit a Német Nép-közösség később ki is zárt tagjai sorából. Az új alminiszter a medgyesi határozat értelmi szerzője, négy hónappal azelőtt a „Bukarester Tagblatt”-ban „Veszedelem barátok” cím alatt fej telt ki a magyarságról való véleményét. Szerinte egyik oldalon a többségi nép áll azzal a törekvéssel, hogy „egy kegyetlen történelmi multban elnyomott fejlődést minden téren előbbre hajtson”; a másik oldalon a kisebbségek állanak, három főcsoportra oszlottan. Az első csoport belső szervezettség híján a kisebbségi jogok gyakorlását illetőleg nem jöhet tekintetbe, a második csoportba tartóznak a németek, akik konszolidált jogállamban akarják sajátos nemzeti életüket szabadott fejleszteni. A harmadik csoport — a magyarok — „elsősorban *külpolitikailag orientált és határrevizióra gondol*, úgy, hogy számára a kisebbségi kérdés másodsorba kerül és főleg csak agitációs eszközül értékeltek”.

Ugyancsak kinevezte Iorga dr. Bitay Árpád gyulafehérvári római katolikus teológiai tanárt miniszteri szaktanácsosnak, aki Iorga Vălenii de Munte-i szabadegyetemen tartott előadásokat, de Bitaynak sem hatásköre, de még íróasztala, sem volt a miniszterelnökségen. A Magyar Párt elnöki tanácsa sajnálkozását fejezte ki, hogy az alminiszteri állást a nemzetkisebbségi pártok meghallgatása nélkül töltötték be és megütközéssel vette tudomásul, hogy a választás olyan politikusra esett, akinek politikai szereplésével szemben az egész magyarság indokolt bizalmatlansággal viseltetik. A parlamentben is szemére vetették Iorgának, hogy kisebbségi alminiszter nem alkalmas személy arra, hogy rajta keresztül akárcsak a németek rokonszenvét megnyerjék, a magyarok felé pedig Brandsch kinevezése egyenesen kihívásnak számít. A miniszterelnök erre a tőle megszokott szenvedélyességgel azt válaszolta, hogy nem enged beleszólást emberei megválogatásába, különben is meggyőződött arról, hogy Brandsch jó

román. A kisebbségi alminiszter ennek a feltételnek tényleg meg is felelt.

Kinevezése után Brandsch a sajtó képviselői előtt programot adott s ennek során kijelentette, hogy az alminiszterség új törvénytervezetet fog készíteni a román nép és a kisebbségi népek közötti harmonikus együttműködés biztosítására; tanulmányozni fogja a kisebbségek kérdéseit; állandó bizottságot szervez, melyben részt vesznek a kisebbségi pártok képviselői is; a többi miniszteriumoknak szakvéleményt ad a kisebbségek egyetemét érintő törvényjavaslatokkal kapcsolatban; gondoskodik arról, hogy a kisebbségi kongresszusokon román delegátus is részt vegyen (!), végül havonta jelentést készít. Azt is hangoztatta, hogy az alminiszteri hivatal csak tanácsadó szerv, ügyintézési joga nincsen. A program a román sajtó részéről élénk helyesléssel találkozott s a külföldi sajtót is megtöltötték vele; a kisebbségi pártok azonban tartózkodással fogadták, a javaslatba hozott pártközi bizottság pedig, főként a Magyar Párt ellenállása miatt, sohasem jött létre.

A parlament megnyitásakor elhangzott trónbeszéd első ízben ismerte el, hogy a román állam különböző országos népek összességéből áll, amikor közös munkára szólította fel a pártokat, hogy „ezt az áldott országot és *népeit*, melyeknek élén ősisége, munkássága, vitézsége és áldozatai folytán a román nemzet áll” boldogulásra vezessék. Ezt a nyilatkozatot már meglehetősen távolság választotta el Brătianu Ionel ama nyíltan hangoztatott álláspontjától, mely szerint a romániai kisebbségi kérdés csak az asszimiláció útján oldható meg s a trónbeszédnek ezért a mondataért a többségi pártok minden oldalról heves támadás alá vették a miniszterelnököt. A Magyar Párt elnöke a válaszfelirati vitában méltányolta a trónbeszédnek ezt a részét és remélni óhajtotta, hogy ez a megállapítás üdvös gyakorlati következményekkel fog járni. A tények azonban az ellenkezőjét igazolták.

Iorga kultúrpolitikája és a római egyezmény.

Sokat vártak Iorga oktatásügyi reformjaitól, mivel ő maga mint tanügyi szakember, az ellenzéken gyakran kritika tárgyává tette Anghelescu iskolapolitikáját. Mindjárt kormányzása kezdetén be is nyújtotta a bakkalau-reátusi törvény javaslatát. Ez többek között azt a köny-nyítést is tartalmazta, hogy a felekezeti iskolák növén-dékei a román nyelven kívül a vizsga összes többi tárgyá-ból, vagyis a román történelem, földrajz és alkotmánytan-ból is anyanyelvükön tehetnek érettségit. A képviselőházi bizottság azonban ezt a javaslatot oda módosította, hogy a nemzeti tárgyakon kívül a többi tárgynál a tanuló „egy-idejűleg használhatja az iskola tannyelvét is”, tehát azok-nál a tárgyaknál is csak kisegítő nyelvnek ismerte el a magyart, ahol eddig, legalábbis elméletben, magyarul lehetett vizsgázni. Ezért Gyárfás Elemér kénytelen volt arra kérni a szenátust, hogy hagyják meg a régi, Anghel-escu-féle szöveget, mert a módosított javaslat kedvezőt-lenebb helyzetbe hozza a magyar diákokat. A miniszterel-nök pedig nem állott ki eredeti javaslata védelmére.

Egy másik balfogás volt az állami elemi iskolai tör-vény módosítása is. A régi törvényi szerint az állami isko-lák dologi kiadásait a község viseli, az állam csak a tanítók fizetését fedezi. Az államháztartás csődje következté-ben olyan módosító javaslatot terjesztettek be, mely a tanítók fizetésének felét is a községekre és megyékre há-rítja át. Így tehát újabb terhet róttak azokra a székely megyékre, ahol gombamódra szaporították a román ál-lami elemi iskolákat, nem is beszélve arról, hogy a nép-nek e mellett még a magyar felekezeti iskolát is, — ál-lami támogatás nélkül, — fenn kellett tartania.

Nem válik dicsőségére Iorgának az sem, hogy az ő kormányzása alatt lépett ki a porondra a hírhedt Onişifor Ghibu kolozsvári egyetemi tanár s a vallás- és közokta-tásügyi minisztérium kiadásában könyvet jelentetett meg „*Egy anakronizmus és egy kihívás: Az erdélyi római ka-tholikus Státus*” cím alatt. A minisztérium kebelében 1931 április 30-án a román állam és a Szentszék között kötött konkordátum, valamint a Státus kérdésének tanulmányo-zására történelmi és jogi bizottság alakult, Ghibu elnök-lete mellett. Ennek a bizottságnak a kormányelnökhöz

intézett jelentését tette közzé Ghibu terjedelmes munkájában. A jelentés oda konkludál, hogy mivel az erdélyi római katolikus Státusnak semmiféle törvényes és kánonjogi alapja sincs, a román állam biztonsága szempontjából pedig kimondhatatlanul veszedelmes szervezet, tehát megszüntetendő s ennek következtében az általa visszaélés útján kezelt javakat az államnak el kell koboznia és elsősorban a kolozsvári egyetemnek kell átadnia. Így indult el Ghibu hajszája előbb a Státus és vezetői, majd a szerzetesrendek ellen is és előfordult, hogy a román telekkönyvi bíróság Ghibu egyszerű kérésére milliós ingatlanokat írt át a román állam nevére, amiből végeláthatatlan perek indultak meg s ezek során meghurcolták a katolikus vezető emberek legjavát.

A Iorga kormány működésének utolsó hónapjára esik az úgynevezett római egyezmény megkötése. A Ghibu által indított hajsza oda vezetett, hogy szükségesnek mutatkozott a konkordátum IX., az erdélyi római katolikus Státusról szóló szakaszának a Szentszékkal való tisztázása. A Ghibu vezetése alatt álló jogtörténeti bizottság azt javasolta, hogy a kultusz- és közoktatásügyi minisztérium egyszerű határozattal vegye birtokába a Státus vagyonát s ehhez nem is kell felosztatni a Státust, mivel jogi személyisége úgy sincsen. A javaslat szerint egy szakértőkből álló bizottság fog majd dönteni, hogy a vagyonnak melyik részét adják vissza a törvényesen megalakítandó római katolikus egyházi vezetőségnek és melyik részét fogja a kolozsvári egyetem, illetve a román állam megkapni. A kormány azonban, egy jogászbizottság szakvéleményére támaszkodva úgy találta, hogy az ügyet előbb a Szentszékkal kell tisztázni, nehogy a konkordátum megsértésével vádolhassák meg Romániát. Ghibu mindent elkövetett, hogy a római tárgyalásokra őt küldjék ki és legalább alminiszteri kinevezést kapjon s amikor ez nem történt meg, azzal vádolta meg Ghika külügyminisztert, hogy szabotálja a Státus ügyét. Erre a kormány Ghibu eddigi megbízását visszavonta s helyette Pop Valér erdélyi minisztert, a későbbi igazságügyminisztert bízták meg a tárgyalások levezetésével. Az új kormány megbízott hosszas tárgyalások után Bukarestben megállapodást létesített Cisar érsek, Mailáth püspök, Balázs András kanonok és Gyárfás Elemér szenátorral s azzal utazott le

Rómába, ahol Pacelli bíborossal 1932. május 30-án aláírták a konkordátum IX. szakaszának értelmezéséről szóló egyezményt. E szerint az „Erdélyi Római Katolikus Státus” a „gyulafehérvári latin szertartású egyházmegyei tanács” nevet veszi fel, mely a gyulafehérvári latin szertartású egyházmegye szerve s határozatai csak a püspök jóváhagyása után végrehajthatók. A Státus vagyont a jövőben a gyulafehérvári püspök fogja adminisztrálni, a kultuszminisztérium és a bukaresti érsek ellenőrzése mellett. Az egyezmény megerősíti a vallás-, tanulmányi- és nyugdíj-alap, valamint a nagyszebeni Teréz árvaház tulajdonjogát, hangoztatva, hogy ezek csak az alapítvány céljaira használhatók fel. Megszünteti a Státus szolgalmi jogát a kolozsvári egyetem egyik épületrészére és a kolozsvári piarista templomba beengedi a kolozsvár-szamosújvári görögkatolikus egyházat, amely ott minden vasárnap és ünnepnapokon, még nemzeti ünnepeken is, istentiszteletet tarthat. A monostori kálvária templom és a minorita templom s a hozzátartozó ingatlanoknak görögkatolikus kézre juttatása után, a piarista templom időleges átengedése, magyar katolikus körökben méltó elkeseredést keltett.

A római egyezmény ellen azonban Ghibu nagy harcot kezdett, úgy állítva be a kérdést, mintha az irredenta Státus győzött volna a román érdekek felett, a kormány pedig merényletet követett volna el Románia szuverénitása ellen. Pop Valér válasziratában méltán hivatkozik Pacelli bíborosnak az egyezmény megkötése után mondott pohárköszöntőjére, mely szerint a román álláspont győzött s Pop miniszter elmondhatja, hogy „Veni, vidi, vici”. Az egyházmegyei tanács legközelebbi ülésén pedig, amikor felidéztek a Státus háromszázéves sajátos erdélyi multját, az egyezmény előadója egy másik latin mondást idézett: „*Roma locuta, causa finita*”.

A hídverés.

Iorga egy éves kormányzása alatt jutott el Románia a gazdasági mélyponthoz. A gazdasági válság teljes súlyával nehezedett reá a fiatal és gazdag országra, az állampénztár kiürült s a köztisztviselők és köznyugdíjasok járandóságát felére, sőt egynegyedére szállították le, de

ezt is csak féléves késsedelemmel tudták kifizetni. A kolozsvári nyugdíjasok végső elkeseredésükben emlékirattal fordultak a kormányhoz és azt javasolták, hogy amennyiben nem tudják őket fizetni, szavazzon meg a parlament egy egyszakaszos törvényt a következő szöveggel: „*A nyugdíjasok és családjaik — a kínos és szégyenteljes éhenhalás helyett — egyszerre és egy tömegben végeztessenek ki!*” A kisebbségi lelkészek egy év alatt csak két havi államsegélyüket kapták kézhez, a hitvallásos iskolák segélyezéséről pedig szó sem lehetett. Közben állandóan folyt a magyar közalkalmazottak elbocsátása a román nyelv hiányos ismeretének ürügyével.

A Iorga kormány sem állhatta meg, hogy fel ne forgassa az egész közigazgatást. Az 1931. július 15-i törvény megszüntette a Maniúék által létesített tartományi igazgatóságokat és az 1925. évi liberális közigazgatási törvény központosító hagyományaihoz tért vissza. A kisebbségek nyelvhasználati jogát most sem kodifikálták, a helyi önkormányzatot teljesen megszüntették s a községi és megyei tanácsok helyébe időközi bizottságokat neveztek ki. Az erdélyi megyék 169 időközi bizottsági tagja közül Csík megyében 4, Biharban 2, Kolozsban, Torda-Aranyosban, Aradon, Máramarosban és Szilágyban csak 1—1 olyan tag szerepelt, aki a Magyar Párt kötelékeibe tartozott s mellettük még egynéhány romanofil magyart neveztek ki az időközi bizottságokba. A városok közül Brassó, Nagyszeben, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Szamosújvár, Nagyszalonta, Felsőbánya, Nagykaroly időközi bizottságában nem foglalt helyet a Magyar Párt egyetlen tagja sem s a kormány által kinevezett bizottságok valóságos rablógazdálkodást folytattak a községek és megyék vagyonával...

A gazdasági bajokon Argetoianu császármetszéssel akart segíteni s ezért az ország népességének nyolcvan százalékát kitevő földműves lakosság adósságainak *konvertálására* dolgozott ki javaslatot. A Magyar Párt szónokai helyeselték a kormánynak azt a törekvését, hogy a gazdatársadalmon segíteni akar, de ugyanakkor a városi adósságok konvertálása érdekében is szót emeltek, mivel máskülönben ez utóbbiak amúgy is elviselhetetlen terhei még jobban megszapornának. A Magyar Pártot a konverzióval szembeni magatartásáért sok támadás érté s

nemcsak a román, hanem a magyar sajtó egy része is azal vádolta meg, hogy ebben a kérdésben nem a tömegek, hanem a bankok oldalán áll. Pedig éppen Szabó Béni, a román parlament egyetlen kisiparos képviselője mutatott rá a képviselőház március 1-i ülésén arra, hogy a javaslat a kisipart, kereskedelmet és a városi ingatlan tulajdonosokat sújtja leginkább. Az első konverziós törvény 1932 áprilisában lépett életbe s a magyar gazdaságnak komoly segítséget nyújtott, amennyiben kimondta, hogy azoknak a hűz holdon aluli birtokosoknak az adósságai, akik vagyonának legalább 30%-a falusi ingatlanból áll, 50%-kal leszállítatik, a fennmaradó tartozást pedig az adós 30 év alatt törlesztheti le s utána csak 4%-os kamatot köteles fizetni. De a törvény lehetővé tette a hűz holdnál nagyobb birtokosok bírói szanálását is, amennyiben adósságaik legalább 60%-a földvásárlásból vagy mezőgazdasági beruházásokból ered. A konverziós törvény azonban súlyos helyzetbe hozta a magyar hiteléletet. A törvény 55. §-a szerint a „Solidaritatea” című román bankszövetségbe tömörült hitelintézetek konverziós veszteségeit az állam fogja fedezni s később külön törvénnyel kártalanították a román egyházakat is. A kisebbségi bankok és hitelintézetek nem részesültek ilyen állami támogatásban, s így mezőgazdasági kihelyezéseik felének elvesztését saját erejükből kellett viselniök. Ez volt a főoka a sorozatos bankbukásoknak s bár az erdélyi bankok közül sajnos alig egynehány teljesített nemzetpolitikai hivatást, bukásuk magukkal rántotta sok kisember takarékosági tőkét.

A gazdasági válság legkilátástalanabb hónapjaiban, amidőn a kisebbségi magyarság minden politikai követelése holtpontra jutott, ismét felmerült az a gondolat, hogy helyes úton járnak-e a magyar vezetők, amikor idegőrlő egyhangúsággal csak a kisebbségi jogokat ért sérelmeket ismétlik? Vajjon a gravaminális politika helyett nem vezetne több eredményre a románsággal való lelki békekötés, ami a kisebbségi kérdés gyökeres rendezését vonhatná maga után? Az európai külpolitikában akkor még a locarno-i együttműködés és a páneurópai tervek hódítottak, Magyarország pedig az állig felfegyverzett kisantanttól körülvéve, nem gondolhatott arra, hogy az utódállamokbeli kisebbségei érdekében erélyesen felléphessen. Ilyen körül-

mények között írta meg Spectator (Krenner Miklós) a kolozsvári „Ellenzék” 1932. január 10-i számában híres vezércikkét: „*Verjünk hidat*”.

„Megerkezett a pillanat — úgymond — amikor meg kell kötni a lelki békét, a gazdasági békét, a militarista békét, a társadalmi békét... áthidalni a hivatalos politika területén is a győzők és legyőzöttek közé vájt szakadékot... Új tüzek mellé telepszünk s a nyársakat nem egymás mellébe fogjuk döfni, hanem jó lehetőségek pecsenyéjébe...” A külpolitikában hónapok óta kísért egy dunai összefogás terve, mert csak ez léphet az osztrák-magyar monarchia gazdasági egységének helyébe. Vezet-e aktív részt az erdélyi magyarság ebben a kibontakozásban, vagy pedig ezután is csak szemlélője marad az eseményeknek? „Be kell avatoznunk, mert úgy látszik, hogy az új helyzetben a történelem nagyobb feladatra is szánt bennünket, mint hogy a kisebbségi jogokat rettenetesen lassú előretöréssel, egyik gránátölcserből a másikig kúszva megszerezzük. Amit régebben hirdettünk: a híd szerepét kell vállalnunk az utódállamok s volt anyaországunk között tatóngó úr átívelésére, ezt újból proklamálnunk szükséges, azután hamarosan cselekvő munkára transzformálnunk... Az utódállamok magyar kisebbségeinek kötelessége, hogy segítsenek a szükséges lelki atmoszféra megteremtésében. Szolgálniuk kell a még szükséges lelki közeledés föltételeinek megszerzését, hiszen Magyarország geopolitikai s lélektani helyzeténél fogva középpontja minden lehetséges dunavölgyi tervezésnek, módszernek és rendszernek. Szabad-e nagy szerepünket elutasítani? Nem kötelességünk-e, hogy gözerővel hirdessük a dunavölgyi közgazdálkodás szükségét, hogy foglalkozunk a nagy történelmi kampány részleteivel alaposan, hogy a romániai és magyarországi sajtót, a román és magyar politikai világot felsarkantyúzzuk, hogyha gátlások merülnek fel, akkor azokat sietve szétromboljuk, hogy saját magunktartásának méltóságos és büszke fegyelmezésével a lelki közeledés minden kisiklását megakadályozzuk?”

„E szerény írásnak két célja volt: megerősíteni a nagy pillanatról mindenkiiben élő tudatot; rábírní a

magyarság illetékes tényezőit, hogy fogjanak a nagy munka első részletéhez s ébresszék fel a román közvélemény figyelmét, mely a látszólagos érdektelenség, sőt közöny mögé húzódik.”

A közvélemény figyelmét tényleg sikerült felhívni a magyar-román hídverés kérdésére, mert a többségi és kisebbségi sajtóban egyaránt nagy hullámokat vert fel Spectator kísérlete. A román sajtó a cikk politikai hátterét találgatta s a kolozsvári „Patria”-t a legjobban az érdekelte, hogy a „Verjünk hidat” Bethlen István barátjának, Bánffy Miklósnak lapjában jelent meg és így szenzációs külpolitikai akció kiindulópontja lehet. Ami pedig a kérdés érdemi részét illeti — Maniu lapja szerint — a hídverés akadálya a revizionista Magyarország; az erdélyi magyarság pedig nem közvetíthet a két ország között, mert nem tekinthető harmadik személynek, hanem csak Nagyrománia lakosságának egy részét képezi.

A Magyar Párt köreiben Spectator cikkét tartózkodással fogadták. A Magyar Párt a múltban nem egyszer hangoztatta a magyarság és románság egymásrautaltságát és megbékülésük szükségességét. Bethlen György fél-évvel azelőtt tartott programbeszédében kijelentette, hogy Erdély sorsának irányítását „az itt élő népeknek egymással összefogva kell kezükbe venniök.” Gyárfás Elemér külön kötetben adta ki két évtized alatt írt cikkeit, amelyeknek alap gondolata: „az erdélyi magyarságnak az az Istentől rendelt, világtörténelmi hivatása, hogy összekötő kapocs legyen a Közép-Európa tengelyében elhelyezkedett román és magyar népfaj között.” A Magyar Párt képviselői a parlamentben számtalanszor elmondták, hogy a két nép, idegen nemzetek közé ékelve, végzetesen egymásra van utalva. Mégis most, amikor arról volt szó, hogy a magyarság a megbékülés érdekében politikai irányt változtasson, a Spectator-féle cikk ezen az oldalon is visszautasítással találkozott, épen azért, mert az általa javasolt fegyverszünet a kisebbségi harc felfüggesztését jelentette volna, az ennek ellenében várt eredmények bekövetkezése előtt.

A Magyar Párt nevében Bethlen György válaszolt és kijelentette, hogy nem látja nyomát a többség

és a kisebbségi magyarság között a „jó viszony rügyezésének” s ezért *nem helyesli a politikai moratoriumot, mert attól fél, hogy az a mai súlyos gazdasági helyzetben „sírunkba vihet”*. A kormány megértő kisebbségpolitikát hirdet, tettei azonban ennek ellenkezőjét bizonyítják, „tehát politikai védekező harcunkban, jogaink kivívásáért folyó küzdelmünkben szünetet nem tarthatunk, semmiféle nagyobb feladatért sem, mert ez halálvesedelemmel járna reánk nézve”. A Magyar Párt kész minden olyan törekvést támogatni, mely arra irányul, hogy az itteni népek egymást kölcsönösen megértsék, de a kezdeményezésnek a kormány részéről kell kiindulnia. „Biztosra veszem — fejezte be nyilatkozatát — hogy amely mértékben javulni fog az erdélyi magyarság helyzete, ezzel egyenes arányban fog javulni Magyarország és Románia viszonya is. A hidépítésnek tehát ez lenne a legalaposabb módja.”

A Spectator cikke körüli vita lassan lecsendesedett, de a „hídverés” fogalma benne maradt a köztudatban. A híd nem épült fel, mert a kormányzat semmi hajlandóságot sem mutatott kisebbségi politikája megváltoztatására, a Magyar Párt pedig — érthető okokból — nem akarta egyoldalúan letenni a fegyvert. A kormányzatnak módjában állott volna lényeges engedményekkel kihasználni a magyarság részéről mutatkozó kedvező hangulatot, hiszen maga Bethlen György is a kormánytól várta a kezdeményezést. Ez azonban nem következett be s a magyar panaszok csak szaporodtak, Spectatornak pedig cikkei miatt később sajtóperek sorozatát akasztották a nyakába. Már pedig hidat építeni úgy nem lehet, ha az csak az egyik oldalon épül, a másikon pedig mind távolabbra húzzák vissza a partot.

A Nemzetek Szövetsége előtt.

A párisi kisebbségi szerződés 12. szakasza kimondta, hogy amennyiben a szerződés rendelkezései olyan személyeket érintenek, akik faji, vallási, vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének vé-

delme alatt állanak. A kisebbségi jogok betartása feletti őrködést pedig a szerződés a Nemzetek Szövetségének tanácsára bízta. A tanács minden egyes tagjának joga van felhívni a tanács figyelmét e kötelezettségek megsértésére, vagy a megsértés Veszélyére. A kisebbségi szerződés tehát a tanácsnak ügyészi szerepet szánt s e szerint a tanács tagjainak állandó ellenörzés alatt kellene tartamok a kisebbségi egyezményt kötött államot és ha ott valami kisebbségi jogsérelmet tapasztálnának, azonnal hivatalból fel kellene hívniok reá a tanács figyelmét. Ez az elgondolás azonban a gyakorlatban nem bizonyult keresztülvihetőnek. A tanács állandó tagjai a nagyantant hatalmak és később a szovjet, barátí, sőt szövetségi kapcsolatot tartottak fenn a kisebbségi szerződést kötött államokkal, egyedül Németország lépett fel a német kisebbségek érdekében 1926 és 1933 között, amíg tanácstag volt. A tanács választott tagjai a világháborúban győztes vagy semleges államok képviselői közül kerültek ki, akiknek egy része maga is kisebbségi szerződést volt kénytelen kötni s így nem szívesen bolygatta a vele hasonló sorsban levő államok belső ügyeit, amikre különben minden ország rendkívül érzékeny volt. Románia 1926—1929-ig és 1935—1938-ig volt a népszövetségi tanács tagja, Magyarországot azonban sohasem választották be a tanácstagok sorába.

A Nemzetek Szövetségének tanácsa, belátva a helyzet tarthatatlanságát, már 1920. október 22-én kimondotta, hogy *maguk a kisebbségek, vagy a tanácsban nem képviselt államok is felhívhatják a tanács figyelmét* bármiféle kisebbségi sérelem fennforgására, vagy annak veszélyére, de ennek csak tájékoztató jellege van és a tanács közbelépését csak akkor vonja maga után, ha azt valamelyik tanácstag magáévá teszi. A panasz elfogadhatóságát a főtítkár bírálja el és utána elküldi a beadványt az érdekelt államnak véleményezés végett. Ha az érdekelt állam válaszol, a panaszt a válasszal együtt megküldik a tanács tagjainak s ha egyik tanácstag sem teszi a panaszt magáévá, az ügyet egy hármas vagy ötös kisebbségi bizottság tárgyalja le. Ilyen körülményes eljárás mellett nem csodálkozhatunk azon, hogy az erdélyi magyarság 34 panasza közül csak kettő, a bánási telepések és a csíki magánjavak ügye került az illetékes fórum, a népszövetségi

tanács elé. A többi a kisebbségi bizottság jelentésével zárult le.

A trianoni békeparancs utáni első években először a magyar kormány és különböző magyarországi és külföldi egyesületek vitték a Nemzetek Szövetsége elé az erdélyi magyarság panaszait. A román agrárreformnak a magyar kisebbségre nézve sérelmes rendelkezéseit a magyar kormány két ízben is panasz tárgyává tette. Az Erdélyből származó első magyar panaszok is a földbirtokreform egyes sérelmes rendelkezései ellen irányultak. A román agrárreform ellen benyújtott panaszok közül kettő vert fel nagyobb port Genfben: *a telepes birtokok kisajátítása* és *a csiki magánjavak elkobzása* ellen beadott népszövetségi petíció. Mind a két panasz anyagát már a földbirtokreformmal kapcsolatban ismertettük.

Dr. Tornyai Gyula csákovai ügyvéd mintegy 24.000 *bánsági és erdélyi telepes* nevében, akiknek a birtokai 24 holdnál kisebbek, 1925 február 18-án panaszt emelt az erdélyi agrárreform-törvény 10. cikke ellen, mely szerint az 1885 után telepített telepesek birtokai az illető vidéken megállapított hányad (lotul tip) mértékéig kisajátítandók a végből, hogy a 90. cikkben felsorolt igényjogosultakat ki lehessen elégíteni; továbbá az 1921. október 25-i törvény 2. cikke ellen, amely a magyar hatóságok 1918. december 1. után tett birtokjogi intézkedéseit semmisíti meg. A főtitkár február 28-án közölte a panaszt a román kormánnyal, de még a válasz megérkezése előtt a sürgősségi záradék alkalmazásával március 2-án megküldte a petíciót a tanács tagjainak is. A román kormány nevében Duca külügyminiszter április 27-i kelettel válaszolt, hangsúlyozva, hogy a telepítés az elmagyarosítást célozta s amíg a magyar telepesek 15—25 holdas birtokon gazdálkodtak, a környékbeli románság föld nélkül élt; ez indokolja a rendkívüli kisajátítást. Az 1921. október 25-i törvény 2. cikkével azokat az intézkedéseket akarták felülvizsgálni, amelyeket a magyar hatóságok a magyar szuverénitás megszünte és a román uralom tényleges átvétele közötti időben jogtalanul foganatosítottak. A főtitkár a választ május 7-én közölte a tanács tagokkal, amire dr. Tornyai Gyula május 10-i pótpetíciójában újabb öt telepes község csatlakozását jelenti be, amit a főtitkár június 5-én közölt a tanács tagjaival. A tanács által kiküldött kisebbségi bi-

zottság, Belgium, Nagybritannia és Svédország képviselői, az ügynek a tanács napirendjére való kitűzését javasolták, ahol június 11-én foglalkoztak az erdélyi és bán-sági telepesek panaszával. Mello-Franco brazíliai delegátus, mint referens, bejelentette Titulescu londoni román követ nyilatkozatát, mely szerint a román kormány a tanács érdemi határozatáig nem fog változtatni a telepesek birtokállományának statusquo-ján, mire a tanács a kérdés tárgyalását a következő ülészsakra halasztotta. Tornyó július 23-án új panaszt nyújt be, amelyben kimutatja, hogy a kormány kielégítheti a román parasztság földigényeit, a nélkül, hogy a telepesek birtokait ki kellene sajátítani. Augusztus 15-én táviratilag értesíti a főtitkárt arról, hogy Babsa községben 31 telepest megfosztottak birtokuktól, ami ellentmondásban áll Titulescu ígéretével. A főtitkár ezt 18-án közölte Titulescuval, mire ő 29-én kelt válaszában kijelentette, hogy a Tornyó táviratában foglaltak „egyszerűen nem igazak”.

A tanács szeptember 5-én foglalkozott érdemben a telepesek ügyével. Titulescu 700.000 aranyfrankot ajánlott fel a telepesek kártalanítására. Mello-Franco határozati javaslatában hangsúlyozta, hogy a hármass bizottság kétségesnek tartja az agrárreform törvény 10. szakaszának érvényességét, de véleménye szerint a román kormány ajánlata kedvezőbb a telepeseknek, mint a 10. szakaszt megsemmisítő bírói ítélet volna. Indítványára a tanács egyhangúan elfogadja a román kormány javaslatát, de a telepesek csak *másfél év múlva kapták meg a 700.000 aranyfrank kártérítést.*

Ugyancsak Tornyó Gyula 1925. július 19-én panasszal fordul a Nemzetek Szövetségéhez, mivel 129 torontálkeresztesi magyar telepes birtokát az agrártörvény 7. a) cikke értelmében, mint a magyar katolikus vallásalap birtokát teljességében kisajátították. A főtitkár közlésére Petrescu Comnen szeptember 25-i válaszában a kisajátítást azzal indokolja, hogy a katolikus vallásalap birtoka holtkézi vagyon, ezeket pedig a 7. a) cikk értelmében teljes egészükben kisajátították, lettek légyen akár a korona, akár az állam vagyoni. Miután a főtitkár a választ közölte a tanács tagjaival, Tornyó Gyula 1926. január 4-én levélben és táviratban értesítette a főtitkárt, hogy a román kormánnyal időközben megegyezett és a panaszt

visszavonja. A román kormány január 6-i levelében ezt úgy értelmezte, hogy „a panaszosok beismerték panaszuk alaptalanságát, meg vannak elégedve a tett intézkedésekkel és a panaszt visszavonják”. A főtitkár mindkét levelet közölte a tanács tagjaival s az eljárást lezárta.

Az Averescu kormány uralomrajutása alkalmával a Magyar Párt elhatározta, hogy megkísérli az országban elintézni a magyar panaszokat. Három évig nem is érkezett egyetlen beadvány sem a Népszövetséghez az erdélyi magyarság részéről. Az eredmények azonban nem mutatkoztak s ezért 1928 őszén a Magyar Párt székelyudvarhelyi nagygyűlése Pál Gábor indítványára utasította az elnökséget, hogy a magyar kisebbség panaszait a Nemzetek Szövetsége elé juttassa. Elsőnek a csíki magánjavak ügye jutott el Genfbe.

A *csíkmegyei magánjavak* név alatt ismert, a volt csíki székely határőrezredek leszármazottainak kizárólagos tulajdonát képező, a háború előtt 105,820.000 aranykoronára becsült vagyonkomplexumnak az agrárreform folytán történt kisajátítása, illetve elkobzása miatt Pál Gábor és társai, mint az érdekeltek képviselői, 1929. június 15-én panaszt terjesztettek a Nemzetek Szövetsége elé. A főtitkár közlésére a román kormány előbb október 2-án ideiglenes választ ad, majd 1930. január 9-i jegyzékében részletesen kitér a panaszosok három főérvére. a) A panaszosoknak az az állítása, hogy a kisajátítást végző Comitetul Agrar politikai szerv, nem felel meg a valóságnak, mert az agrárkomité nemzetiségre és politikai állásfoglalásra való tekintet nélkül végzi munkáját. A kisajátítást a román állam, mint a magyar állam jogutódja, hajtotta végre, mivel a magánjavak ennek a tulajdonát képezték volt. A kisajátított birtok legnagyobb részben a székely parasztság és csak kis mértékben a románság tulajdonába ment át. b) A panaszosok kisajátítás helyett elkobzásról beszélnek, mivel ingóságaikat is elvették, ezekhez viszont a román államnak „jure successionis” joga volt. c) A panaszosok a naszódi és karánsebesi román határőrségek javainak meghagyására hivatkoznak, ezeket azonban nem lehet egy nevezőre hozni, mert a csíki magánjavakat 1848-ban elkobozták, míg a naszódi és karánsebesi határőrezredek birtoklási jogát semmiféle hatósági ténykedés nem szakította meg. A Perzsia, Nagybritannia

és Finnország képviselőiből álló kisebbségi bizottság újabb adatokat kért a román kormánytól, amiket az szeptember 3-i válaszában meg is adott.

Másfél éve folytak már a tárgyalások, amikor a román kormány 1930. december 20-i jegyzékében váratlanul illetékességi kifogást emel s a panasz állami bíróság elé utalását kéri. A hármás bizottság ezzel nem törődve, a panasznak a tanács napirendjére való kitűzését javasolja, ami meg is történik. A májusi ülészen Joshizawa referens (Japán) jelenti, hogy a román kormány a földművelésügyi minisztérium mellett hat tagú bizottságot küldött ki a panaszosokkal való tárgyalásra, aminek következtében a tanács elhalasztotta a petíció tárgyalását. A tárgyalások nem vezettek eredményre, mivel a bizottság hallani sem akart a panaszosok tulajdonjogának elismeréséről, amire a román kormány a tanács szeptemberi ülészen újabb haladékot kért, amit a tanács meg is adott. Az 1932. januári tanácsülésig szintén nem jött megállapodás létre és Sato előadó (Japán) a helyzetet a következőképen foglalta össze: a panaszosok szerint a csíki magánjavak a határőrezred leszármazottaié, amit ellenérték nélkül elvettek, ugyanakkor, amikor a naszódi és karánsebesi hasonló vagyonok status quoját az agrárreform törvény fenntartotta. A román kormány szerint az állam tulajdonát képezték, amin a leszármazottak csak haszonélvezeti jogot gyakoroltak. Ezen a holtponzon a tanács Sato indítványára úgy kívánt továbbjutni, hogy a román kormány által felvetett illetéktelenségi kérdés eldöntésére jogászbizottságot küldött ki.

Ez a határozat semmiképen sem volt helytálló. A román kormány kifogást emelt a Nemzetek Szövetségének illetékessége ellen és ha valamelyik tanácsstag ellenkező véleményt jelentett volna be, a román kisebbségi szerződés 12. szakasza értelmében a hágai állandó Nemzetközi Bíróság lett volna illetékes a kérdés eldöntésére. A véleménykülönbség bejelentésének ódiúmat azonban egyik tagállam sem vállalta. E helyett kiküldöttek egy ad hoc jogászbizottságot, amelyet semmiféle szerződés nem ír elő s amelynek a felett kell döntenie, hogy a tanács foglalkozhat-e olyan panasszal, amellyel már másfél éve foglalkozik?

Időközben a főtitkár közölte a tanács tagjaival a kér-

dés egész dokumentációját, amely a Népszövetség hivatalos lapjában, a Journal Officielben is megjelent. A jogász-bizottság elkészült munkájával és igen értékes elvi döntésben igazolta azt az álláspontot, hogy kisebbségi panaszoknak nem lehet előfeltétele belső állami fórumok kimerítése. A tanács május 21-én Nagaoka (Japán) indítványára udvarias köszönetet mond a véleményért és ahelyett, hogy a magánjavak tulajdonjogának döntő fontosságú jogi kérdését vizsgálnák, „gyakorlati megoldás” keresésére hívják fel a norvég és angol kiküldöttek segítségével a román kormányt és az előadót. A tanács szeptember 27-i ülésén végül elfogadják Nagaoka javaslatát, mely az előző tárgyalások eredményeként így alakult ki: a jogi kérdés nyitva marad, a gyakorlati kérdés tekintetében pedig *a román kormány a régi magán javakat részben visszaállítja és az igazgatás terheinek egy részét átvállalja.* E szerint 1. a régi „Administration des Biens de Ciuc” visszaállítandó, alapszabályai a román közjog szerint átdolgozandók. 2. Az összes városi ingatlanok és a régi igazgatás birtokában talált értékek visszaadnak az 1923-ban felvett leltár szerint. 3. A borszéki üdülőház szintén visszaadatik. 4. A román állam birtokában maradt erdő és legelő területekből 6704 hektár (11.659 hold) 50,787.700 lej értékben visszaadandó, ami az elvett 62.600 holdnyi összes erdő és legelő-terület 19%-a. 5. A román állam átveszi a magánjavak volt alkalmazottainak nyugdíjterhét, az állami alkalmazottakra vonatkozó szabályok szerint. 6. A csíkszeredai liceum állami marad, román és magyar párhuzamos osztállyal; a csíksomlyói árvaház is az marad, de a magyar gyermekeket magyarul fogják oktatni; a székely diákok ösztöndíját a magánjavak igazgatósága ezután is saját költségén fenntarthatja.

A csíki székelyek azonban még a magánjavak visszaítélt részét sem tudták birtokba venni. Az 1934. július 17-i román törvény ugyanis kimondotta, hogy csak akkor adják vissza a magánjavak visszaítélt vagyonát, ha a magánjavak vezetősége olyan nyilatkozatot ad, amely szerint lemond minden egyéb követeléséről. Mivel az igazgatóság erre nem volt hajlandó és hiába nyújtott be újabb panaszokat a Népszövetséghez, a csíki magánjavak vágyona továbbra is idegen kézen maradt.

Pál Gábor és társai 1930. május 14-én még egy panaszt

emeltek az ellen, hogy a békási románok elfoglalták Karcfalva és több székely község közbirtokosságának erdő és legelőterületeit, annak ellenére, hogy a bukaresti agrárkomité az említett székely közbirtokosságoknak meghagyta azt. A román kormány augusztus 30-án beterjeszti észrevételeit. A panasz elintézése évekig nem került nyilvánosságra s a békási románok birtokban maradtak, míg végül 1933 áprilisában a román parlament törvényt szavazott meg, amelynek értelmében az állam a kérdéses erdő és legelőterületet a békásiak számára megveszi az említett két közbirtokosságtól s a vételárat közös megegyezéssel állapítják meg.

Az agrárügyek mellett az erdélyi magyarság *tanügyi kérdésekkel* fordult leggyakrabban a Nemzetek Szövetségéhez. A maga helyén már ismertettük a magyar egyházfőknek az Anghelescu-féle magánoktatási törvényjavaslat ellen beadott panaszát, valamint a szászvárosi Kuunkollégium ügyét. Most a Magyar Párt vezetősége vált kénytelen a Népszövetség elé vinni a névelemzés, kultúr-zóna és a magyargyalázó tankönyvek ügyét.

Az Országos Magyar Párt vezetősége, Bethlen György és társai, 1930 május 25-én kelt petíciójukban panaszt emelnek a közoktatásügyi miniszternek a *névelemzés* tárgyában kiadott rendelete ellen. A román kormány észrevételeit augusztus 25-én teszi meg s az iratokat a főtitkár két nap múlva közli a tanács tagjaival. Az ügy megvizsgálására ötös bizottságot küldenek ki, melynek Németország, Franciaország és Venezuela kiküldöttei voltak a tagjai. A bizottság újabb felvilágosításokat kért a kormánytól s az ügyről csak 1931 szeptember 14-én tett jelentést a nélkül, hogy szükségét látta volna annak, hogy a tanács figyelmét felhívja a panaszra. A bizottság a román kormány válasza után abban a feltevésben volt, hogy a felekezeti iskolába való felvétel tekintetében az 1925. évi magánoktatási törvény 35. cikke nyer alkalmazást, mely szerint a felekezeti iskolába felvehető minden olyan növendék, akinek az anyanyelve azonos az iskola tannyelvével, nem pedig a korábbi ezzel ellentétes rendeletek és az 1924. évi állami elemi iskolai törvény 8. szakasza. Ez utóbbi ügy intézkedik, hogy azok a román állampolgárok, akik anyanyelvüket elvesztették, gyermekeiket csakis ro-

mán előadási nyelvű iskolákba tartoznak adni s ennek alapján azután is tovább folytat a névelemzés.

Az Országos Magyar Párt vezetősége Jakabffy Elemér, Ugron István, Balogh Arthur és Pál Gábor aláírásával 1930 szeptember 5-én panasz tárgyává tette az Anghelescu-féle elemi oktatási törvénynek a *kultúrzonára* vonatkozó intézkedéseit, illetve ennek a székelyek lakta megyékre való kiterjesztését és egyéb iskolai sérelmeket. Az ügy megvizsgálására kiküldött kisebbségi bizottság 1931. szeptember 29-én tette meg jelentését olyan értelemben, hogy a tanács figyelmének felhívását a panaszra nem találta szükségesnek. A panaszt és a reá adott választ a hivatalos népszövetségi lapban tették közzé.

A petíció a kisebbségi szerződés 9. és 11. szakaszaival kezdődik, amelyek az állampolgári jogegyenlőséget, kisebbségi iskolák létesítését és a székely önkormányzatot biztosítják. Ezzel szemben a gyakorlat azt mutatja, hogy a kultúrzonás megyékben fölös számban létesítenek állami elemi iskolákat a község költségén, ezekbe a magyar nyelvet nem tudó, dús javadalmazással ellátott tanítókat hoznak, ami miatt az anyanyelven történő oktatás helyett az új nemzedék elrománosodás veszélyének van kitéve. A magyar felekezeti iskolák növendékeit a névelemzéssel állami iskolába kényszerítik, itt a tankönyvek magyar-gyalázó kitételeket tartalmaznak, a felekezeti iskolákat bezárják, a meglévőknél pedig több tantárgy románul való tanítását tették kötelezővé. Kérik, hogy a tanács mondja ki, hogy az állami elemi iskolai törvény 150. szakasza, mely a kultúrzonát létesíti, ellentmond természeté, célja és szellemében a kisebbségi szerződés 9., 10. és főként 11. szakaszának és ugyane törvény 50., 161., 162., 163., 173., 179. szakaszai, amelyek a községre hártják az állami iskolák építését és fenntartását, ellentétben állanak a kisebbségi szerződés székely autonómiát előíró 11. szakaszával. A román kormány Antoniade meghatalmazott miniszter útján 1931. január 9-én tett észrevételeiben statisztikailag kimutatja, hogy már a régi Románia német és magyar iskolákat állított fel, az új Romániában pedig a magyar felekezeti iskolák száma állandóan növekedik. A kultúr-zóna nemcsak a négy székelyek lakta megyére, hanem hat román megyére is kiterjed (Szatmár, Máramaros, Szilágy, Bihar, Torda-Aranyos és Hunyad) a Magyarorszá-

tól lecsatolt területen, amiből nyilvánvaló, hogy a kultúr-zóna célja nem az elrománosítás, hanem az analfabetizmus leküzdése s a székely megyékben ezt az a körülmény tette szükségessé, hogy a magyar uralom az ottlakó románságot kulturális szempontból elhanyagolta. Hangsúlyozza, hogy főként az óvodákban magyarul tudó tanerőket alkalmaznak s a kisebbségi kulturális intézmények fenntartásához az állam is hozzájárul. Ezenkívül az állam fenntartja a kisebbségi felekezeti szemináriumokat, azok igazgatási személyzetét és az összes egyházak személyzetét, ami közel 180 millió lejt tesz ki évente.

Az első panasz kiegészítéséül újabb panasszal fordult a Magyar Párt a Nemzetek Szövetségéhez, amire a román kormány szintén válaszolt és a Guatemala, Németország és Spanyolország kiküldötteiből álló kisebbségi bizottság 1932 december 19-én tette meg jelentését, anélkül, hogy a tanács figyelmét szükségesnek tartotta volna felhívni. Az iratok a kormány beleegyezésével szintén megjelentek a hivatalos lapban. A pötpetíció Háromszék megye állami iskoláinak tanítóit sorolja fel, annak kitüntetésével, hogy hányan nem tudnak magyarul, az állítólag magyar nyelvű állami iskolák kimutatását tartalmazza, valamint a Csík és Háromszék megyei óvodák tanerőinek névsorát és a kisebbségiek apadását a kereskedelmi iskolákban. A román kormány válaszában kijelenti, hogy a panasz semmi újat nem tartalmaz s csak a helyzetet mérgesíti el. Közli a marosmegyei magyar tagozatok és tanítók névsorát, ugyanezt 30 csíkmegyei községből s végül az 1931. szeptember 1-i 30.959. sz. közoktatásügyi miniszteri rendeletet, mely a község költségvetéséből iskolai célokra fordítandó 14%-os hozzájárulásnak az állami és magániskolák közötti szétosztását írja elő. Legfőbb ütkártyája azonban Veress Dónát székelyudvarhelyi római katolikus és Hodgyai Géza kányádi református tanítók, a katolikus illetve református tanítók egyesülete elnökeinek nyilatkozata, akik „az egyesülethez tartozó összes tanítók nevében” kijelentik, hogy a felekezeti iskolák magyar nyelven akadály nélkül működnek az egyházi hatóságok utasítása szerint és nemcsak az 1919-ben levők vannak mind meg, de számuk azóta még növekedett. Veress Dónát és Hodgyai Géza az ellenük indított fegyelmi vizsgálaton azzal védekezett, hogy a tanfelügyelő kényszeri-

tette őket a nyilatkozattételre, de ez már a döntésen nem változtatott, mert a Nemzetek Szövetsége ezzel lezárta az ügy tárgyalását.

Balogh Arthur és Pál Gábor 1931 augusztus 25-én panasz tárgyává tették azokat a közoktatásügyi minisztérium által engedélyezett *tankönyveket*, amelyek bosszút hirdetnek és a magyar nemzetet sértik. A parlamenti csoport közbenjárására a román kormány Zaharescu könyvének engedélyezését vissza is vonta, Zaharescu azonban bírósághoz fordult és ott perét megnyerte. Főként történelem- és földrajzkönyvekről van szó, amelyek a húnok és magyarok szokásait bírálják. Egy második elemistáknak szánt olvasókönyvben például ilyen verset találunk: „*Óh, magyarok, veszett kutyák, sokat szenvedtünk tőletek, de most rajtunk a sor, hogy megbosszúljuk magunkat*”. (Gh. Joan, Gheorghiu, Dobrovici és Vasiliu olvasókönyvének 11. kiadása. 112. 1. 397/1926. miniszteri engedélyezési szám.) Panaszosok tizennégy könyvből készítettek kivonatot s a kisebbségi szerződés 9. szakasza alapján kifogást emeltek ellenük.

A román kormány válaszában kijelenti, hogy a tankönyvekben a VIII. és IX. századbeli húnok és magyarokról s nem a maiakról van szó. Ennek ellenére a kormány 1930 február 28-án és 1931. augusztus 8-án köriratot bocsátott ki, amely szerint a kisebbségeket az oktatásban nem szabad sérteni. A tanítóknak jogukban áll 651 történelem- és földrajzkönyv közül válogatni, a kifogásolt 14 ezek között elenyésző csekélység. Zaharescunak a kormány 150.000 lej kártérítést fizetett; könyve ismét megjelent, de a kifogásolt rész nélkül.

Az ügy megvizsgálására kiküldött, Franciaország, Spanyolország és Norvégia kiküldötteiből álló bizottság egyetért a román kormánnyal abban, hogy a tankönyveknek nem szabad a kisebbségeket sértő kitételeket tartalmazniuk. Erről megnyugtatója a bizottságot nemcsak a fenti válasz, hanem a külügyminiszternek a leszerelési konferencia 12. teljes ülésén elmondott, emelkedett szavai is a morális lefegyverezésről. Ezzel az ügy tárgyalását lezárja, a nélkül, hogy a tanács figyelmét szükségesnek tartaná felhívni reá.

Ezekből az esetekből is tisztán látszik az a mostoha bánásmód, amivel a Nemzetek Szövetsége a magyar pana-

szokat kezelte. A panaszokat többnyire tengeren túli államok és az antant-hatalmak kiküldöttei bírálták el. Az előzők nem érthették meg Középeurópa sajátos viszonyait, hiszen milyen fogalmi lehetnek egy japán diplomatának az ősi székely birtokviszonyokról, Venezuela megbízottjának a névelemzésről, vagy Guatemala kiküldöttjének a kultúrzonáról? Az antanthatalmak delegátusaitól pedig igazán nem lehetett várni, hogy a velük szövetséges román állammal szemben tárgyilagosak legyenek.

A kisebbségi bizottságok éppen úgy, mint a tanács, *nem jogi, hanem politikai szervek* s ez volt a népszövetségi panasz eljárás alapvető hibája. A leginkább nyilvánvaló szerződésértés esetében is a kérdést kizárólag politikai szempontok szerint mérlegelték és bírói ítélethozatal helyett kompromisszumos megoldásokat találtak ki, sőt, ha az ügy kényesnek látszott, a hármash Bizottság jelentése felett egyszerűen napirendre tértek. Maga a panaszoló kisebbség pedig a népszövetségi eljárásnak nem alanya, hanem csak tárgya volt, nem perben álló fél, hanem csak kívülálló szemlélője a pernek. A panaszolt állam védekezését nem közölték vele, hogy arra észrevételeit megtehesse s a Bizottság és a tanács az érdekelt állam egyoldalú beállítása alapján róla, de nélküle hozta meg határozatát.

Ezért nem vezetett az erdélyi magyarság egyetlen panasza sem teljes sikerre s a legtöbbször a Népszövetség elfogadta a román kormány válaszát. Románia azonban mégis féltette hírnevét a külföld előtt s ezért igyekezett a legdurvább fordítások árán is tisztára mosni magát Genfben. Az is előfordult, hogy a panasz hatása alatt már kiadott intézkedést visszavontak s a panasz ilyenkor *nem Genfben, hanem Bukarestben érte el hatását*. Minden tökéletlensége mellett is a népszövetségi panasz eljárás olyan fegyver volt a kisebbségi magyarság kezében, amivel, ha nem is sokat, de egy-két részlet eredményt ki lehetett harcolni.

Kísérlet a magyar erők megbontására.

Könnyebb a történelmet írni, mint csinálni, — ez volt a közmegállapítás 1932 május utolsó napján, amikor Iorga benyújtotta a „Nemzeti Egységpárt” kormányának lemondását, mely egy éven át a nemzet nagy többsége ellen kormányzott. Az uralkodó Vaida-Voevod Sándort bízta meg a kormányalakítással, Maniut nagy nehezen rábírták, hogy vállalja el ismét a pártelnökséget s a nemzeti parasztpárt nagy tömegeket vonultatott fel Bukarestbe, a királyi palota elé. Az új kormány átvette Brandsch Rudolfot, mint kisebbségi alminisztert, aki viszont a Német Párt és a kormány közötti választási kartellt legott megkötötte. A Magyar Pártnak is tettek ajánlatot választási egyezményre, mivel azonban az új kormány csak mandátumokat ígért és szélesebbkörű politikai megállapodásra nem volt hajlandó, a Párt intézőbizottsága június 26-án ismét az önálló lista mellett döntött. Erre Brandsch tárgyalásokat kezdett az úgynevezett „Magyar Gazdasági Szövetség”-gel, mely azokat az elemeket tömörítette magában, akik a Magyar Párt keretei között nem tudtak érvényesülni és a mindenkori kormánypárt segítségével igyekeztek mandátumhoz jutni. A választási kampány alatt a hatóságok megakadályozták a Magyar Párt gyűléseit, Kolozsvárt elkobozták a Magyar Párt magyar nyelvű plakátjait. Ugyanakkor a „Magyar Gazdasági Szövetség” jelöltjei csendőrszuronyok védelme alatt szabadon korteskedhettek a kormány mellett és teliragaszthatták magyar plakátokkal még Bukarest utcáit is. A Gazdasági Szövetségnek két vesszőparipája volt. Az egyik az, hogy a Magyar Párt vezetősége grófból és bankárokból áll, akik nincsenek tekintettel a nép érdekeire. Ezzel szemben a Gazdasági Szövetség jelöltjei és kortesei között is épen úgy található arisztokratát, mint bankügyészt, sőt még szökött papot és zsidó emigránst is. A másik vesszőparipa, amin a Gazdasági Szövetség sajtója lovagolt, a nép gazdasági megszervezése, ami valóban szép feladat és sürgős teendő volt. De a Gazdasági Szövetség ezt csak politikai jelszónak használta fel s a gazdasági szervezkedés érdekében semmit sem tett, hacsak nem számít annak egy bukaresti szövetkezet alapítása, ami a Szövetség egyik kezdeményezőjének ve-

zetése mellett hamarosan megbukott és a tagok tetemes anyagi károsodásával végződött.

A június 17-én tartott képviselőválasztáson a nemzeti parasztpárt a Német Párttal és a magyar renegátokkal együtt csak 40.30%-át tudta elérni a szavazatoknak s így alig nyerte el a választótörvény szerint kijáró prémiumot, mely a parlamenti többséget biztosítja. Négy évvel ezelőtt több mint kétszer ennyi szavazatot kapott volt Maniu pártja az 1928 decemberi képviselőválasztáson s most valóban csak Brandschnak és a Német Pártnak köszönhetőek, hogy uralmon maradhattak. A „Magyar Gazdasági Szövetség” csak ott tudott helyi eredményeket elérni, ahol a csendőrszuronyok segítségükre voltak, hiába indítottak kormánypénzen sajtóhadjáratot a Magyar Párt vezetősége ellen. A megyénkénti szavazatok több mint 50%-át csak a Magyar Párt nyerte el az országban, a három székes megyében s a hatósági nyomás ellenére négyel több képviselő és eggyel több szenátor került be a parlamentbe, mint az azelőtti választáson, a Magyar Párt zászlója alatt.

A képviselőházba bejutott Abrudbányai Ede, Barabás Béla, Bethlen György, Hegedüs Nándor, Jakabffy Elemér, Jósika János, Laár Ferenc, Pál Gábor, Szabó Béni, Szentkereszty Béla, Willer József. Első ízben választották meg dr. Gál Miklós tordai ügyvédet, az Unitárius Egyház későbbi főgondnokát, dr. Ferenczy Zsigmond marosvásárhelyi ügyvédet és dr. Sulyok István ismert közírót. A szenátusban Gyárfás Elemér és Sándor József mellett ismét helyet foglalt Balogh Arthur. A községi tanácsosok szenátorválasztásán Udvarhely megyében Sebesi Jánossal szemben a kormány csak úgy tudta behozni a „Magyar Gazdasági Szövetség” jelöltjét, Mátis Andrást, hogy a magyar párti választókat nem engedték leszavazni. Gyárfás Elemér ezért meg is támadta Mátis mandátumát, a parlamenti vizsgálat azonban eredménytelenül végződött.

A választások után Brandsch ismét megkísérelte régi tervét, hogy a kisebbségi pártok vezéreit értekezletre hívja össze és a népkisebbségi kérdést a pártpolitikai harcokból kiemelve, állampolitikai kérdéssé tegye. Felhívására Bethlen György, a parlamenti csoport meghallgatása után, szeptember elsején válaszolt. Elsősorban megcáfolta Brandschnak az alminiszteri állás szükségességére és működésének eredményeire vonatkozó állításait. A Magyar

Párt elnöke szerint a kisebbségek helyzetének javulása egyáltalán nem észlelhető s ilyen körülmények között hasznosabb volna, ha a kormány csak hivatalnoki jelleggel felruházott szervre bízna a kisebbségekről való gondoskodást. Brandschnak, mint alminiszternek jelenléte a kormányban a külföld és belföld felé azt a hamis látszatot kelti, mintha a kisebbségi kérdés Romániában olyan helyes mederbe terelődött volna, mely megengedi, hogy a kisebbségek egyik képviselője a kormánnyal politikai szolidaritást vállaljon e kérdésben. Egyben leszögezte, hogy Brandsch kinevezése alkalmával az ország legnagyobb kisebbségi pártját nem kérdezték meg és így *az alminiszter nem bírja a magyarság bizalmát*. A tervezett értekezleten a Magyar Párt különben is csak akkor hajlandó részt venni, ha a kormánytámogatással alakult és választási visszaélésekkel mandátumhoz jutott „Magyar Gazdasági Szövetség” nem kap meghívást.

Az értekezlet ezek után természetesen nem jött létre.

Magyar vasutasok tragédiája.

Az új kormány legelső feladata a gazdasági válság leküzdése volt. Már a trónbeszéd kiemelte, hogy a kormány a hátralékos fizetéseket teljesítette, noha még mindig voltak nyugdíjasok, akik több mint egy éve nem kapták meg illetményeiket. A kellő átgondolás nélkül készült első konverziós törvényt módosítani kellett, majd két hónap múlva a városi adósságok moratóriumáról szóló javaslatot is be kellett nyújtani, amit a Magyar Párt Gyárfás Elemér útján kezdettől fogva sürgetett. A tisztviselői fizetések leszállítása is napirendre került; a Magyar Párt a javaslat ellen szavazott. A magyarságot legsúlyosabban érintő rendelkezés azonban a magyar közalkalmazottak s elsősorban *a vasutasok tömeges elbocsátása* volt, ami ellen Hegedüs Nándor mondott nagy filippikát a képviselőházban.

A hatalomváltás után a CFR (Román Államvasutak) igazgatósága mindent elkövetett, hogy a magyar vasutasokat, akiknek a szakértelmét nélkülözni nem tudta, állásaikban visszatartsa. Amikor ez sikerült, a magyar tisztviselőket hátrányos fizetési osztályokba sorozták, a munkásokat a Vasúti Népjóléti Pénztárba (Casa Muncii) osz-

tották be, ahol sokkal alacsonyabb nyugdíj jár, mint az Általános Nyugdíjpénztárban; seregestől helyezték át őket az ország legkülönbözőbb részeibe, előléptetésről pedig szó sem lehetett. De az átvett vasutasok mellett a tulajdonképeni sérelem az elbocsátottakat érte. Az első csoportot azok képezték, akik nem tettek hűségesküt. Az 1929. évi Boila-féle nyugdíjtörvény elrendelte, hogy ezeknek is nyugdíjat kell adni, közülük azonban 387 kisebbségi vasutas kérését az Általános Nyugdíjpénztár áttette a Vasúti Népjóléti Pénztárhoz, ez pedig ismét visszaküldte a kéréseket az Általános Nyugdíjpénztárhoz. Így labdázott hosszú évek során át a két nyugdíjintézet a magyar vasutasok legszegényebb csoportjával, noha csak mintegy évi négymillió lejbe került volna jól megérdemelt nyugdíjuk folyósítása.

A második csoportba azok a magyar vasutasok tartoztak, akiket létszámcsökkentés címen bocsátott el a CFR, gyakran 10–20 éves szolgálat után. De legszámosabb a harmadik csoport, akiket a román nyelv nem-tudásának ürügyével bocsátottak el, noha a tulajdonképeni ok a létszámcsökkentés és a nélkülözhető magyar vasutasoknak románokkal való leváltása volt. Családos emberek ezrei több évtizedes szolgálattal kerültek így az utcára máról holnapra, noha a vasút szabályzata csak fegyelmi úton való elbocsátást ismer, amit rendszeren le sem járattak, mivel a román nyelv hiányos ismerete nem lehetett fegyelmi indok az elbocsátásra. A semmitőszék elvi jelentőségű döntésben mondotta ki azt a képtelenséget, hogy a nyelvtudás állandó tulajdonság s így bármikor felülvizsgálható. Vagyis e szerint előfordulhat, hogy valaki szolgálata közben, ahol magyarul nem volt szabad beszélnie, elfelejthet románul! Így tehát olyanokat is újabb vizsgára állítottak és elbuktattak, akik egyszer, vagy többször sikerrel tették le a román nyelvvizsgát. Ezek aztán nyugdíjat csak a korhatár elérése, vagyis 57 éves koruk után kaphattak, addig pedig, tekintettel arra, hogy a gazdasági válság a munkalkalmakat is lecsökkentette, családjukkal együtt válságos éhhalálnak voltak kitéve.

Így bánt Románia legdemokratikusabb kormánya a magyar vasúti tisztviselők és munkások nagy tömegével, akiknek az érdekében a Magyar Párt mellett még a román szociáldemokraták is kénytelenek voltak szót emelni.

Közigazgatás és iskolai segély.

A nemzeti parasztpárt erdélyi hivatalos lapjában, a „Patria”-ban Vaida kormányalakítása előtt egy hónappal vezércikk látott napvilágot „Megtelt a pohár” címmel. A cikk kifejti, hogy miután a megyei és községi ideiglenes kinevezett tanácsok (comisia interimară) mandátuma lejárt, minden határozatuk érvénytelen, azoknak engedelmessédni nem kell és felhívja az ország népét a passzív ellenállásra. A kormányra jutás után két hónappal a belügyminiszter javaslatot nyújtott be, mely úgy intézkedik, hogy az 1929. évi közigazgatási törvény utólagos módosításai életben maradnak, tehát a Iorga—Argetoianu-féle módosítások is. A „szakértők kormánya” pedig a tanácsok felosztatásának jogát a revíziós bizottságok, vagyis a közigazgatási bíróság hatásköréből kivette és a prefektusok (főispánok), valamint a kormány hatáskörébe utalta. A nemzeti parasztpárt tehát fenntartotta az előző kormány önkényes rendszerét, amit az ellenzékben olyan hevesen ostromolt.

De a javaslat a prefektusoknak szinte korlátlan jogot adott arra is, hogy a községeket tetszésük szerint csoportosítsák. Az 1929. évi törvény ugyanis behozta a falusi község fogalmát, ami azt jelenti, hogy több község alkothat egy közigazgatási egységet, falusi községet. A prefektus tehát önkényesen egyesíthet két vagy több magyar és román, szegény vagy gazdag községet s vezetésükre időközi bizottságot nevezhet ki, a nélkül, hogy a lakosságot megkérdezné s bár a belügyminiszterhez felebbezni is lehet, a gyakorlatban a prefektus intézkedése jogerős. Az időközi bizottság pedig hol törvényt hol minisztertanácsi felhatalmazás jóvoltából működik mindaddig, amíg más kormány nem jön és más interimárt nem nevez ki, szintén magyar tagok nélkül, vagy renegát magyarokkal.

Mindezt szépen kimutatta az ellenzék tapsai között a képviselőházban Hegedüs Nándor, a szenátusban pedig Gyárfás Elemér. A közbeszólók közül Argetoianu bizonyára őszintébb volt, amikor kijelentette, hogy *1932-ben választott tanáccsal végezni a közigazgatást, túlhaladott álláspontra*, mint Calinescu belügyi alminiszter, aki újabb és a helyi önkormányzat szempontjait szem előtt tartó közigazgatási törvényjavaslatot ígért be.

A magyar törvényhozók állandóan sürgették az állampolgársági névjegyzékből kimaradt magyarok utólagos felvételének engedélyezését. Vasutasok, vándor-iparosok és kereskedők, kisemberek tíz- és százezrei, akik itt születtek és az országot sohasem hagyták el, még mindig állampolgárság nélkül küzdöttek a mindennapi kenyérért, amit bizonytalanná tett számukra a hatósági közegek állandó zaklatása. 1928-ban újabb pár hónapos határidőt szabtak meg a jelentkezésre, mivel azonban ilyen rövid idő alatt nem lehetett az utólagos beírásokat lebonyolítani, 1932-ben a Magyar Párt kérésére törvényt hoztak, mely szerint *1933 szeptember 1-ig mindenki jelentkezhet*, aki az 1924. évi törvény feltételei szerint a román állampolgárságra jogosult. A magyar lapok hónapokon át figyelmeztettek mindenkit, hogy rendezze állampolgárságát, mert ez az utolsó lehetőség a román állampolgárság egyszerű feliratkozás útján való elnyerésére.

Egy másik állandó napirenden szereplő kérdés a magyar hitvallásos iskolákat megillető községi segély volt. Már az iskolaszékek szervezéséről szóló okirályságbeli rendelettörvény, amit Erdélyre is kiterjesztettek, kimondta, hogy a községi jövedelmek 14%-a iskolai célokra fordítandó, a közoktatásügyi minisztérium szervezéséről szóló 1930 július 1-i törvény pedig úgy rendelkezett, hogy ezt a részesedést arányosan kell szétosztani az állami és felekezeti iskolaszékek között. A szétosztás arányára vonatkozóan egy 1931. évi közoktatásügyi miniszteri rendelet azt az intézkedést tartalmazta, hogy az „az iskolák szükségletei” szerint osztandó szét, mivel pedig a felekezeti iskoláknak a községi állami iskolaszék megítélése szerint erre nincs szüksége, lényegileg fenntartotta az előző évtized gyakorlatát, amikor a 14%-os segélyt állami iskolák építésére és bővítésére használták fel. A Vaida kormány közoktatásügyi minisztere, Gusti egyetemi tanár, a neves falukutató, megértőbb volt ebben a tekintetben s a magyar törvényhozók számtalan sürgetésére 1933 április 27-én rendeletet adott ki a 14%-os iskolai segély szétosztására vonatkozóan. A rendelet megállapítja, hogy az iskolai segély kizárólag a falusi és községi állami vagy nyilvánossági joggal bíró magániskolákat illeti megdologi szükségleteik fedezésére. Az igazságos és arányos felosztás érdekében elrendeli, hogy a segélyt az állami és felekezeti iskolák

között a tanulók *számának arányában* kell felosztani s ennek biztosítása érdekében a községi iskolaszék üléseire a magániskolák igazgatóit is meg kell hívni. Így egy időre megnyílt a lehetősége annak, hogy a felekezeti magyar iskolák is részesüljenek a 14%-os iskolai segélyből.